

Život se smrtí

I. PROČ TOTO TÉMA?

1. Člověk chce být šťastný. Usiluje o to různými prostředky. Především chce mít, brát, spotřebovávat: věci, vztahy, znalosti, vzdělání, zážitky. Má pocit, že štěstí záleží na vnějších věcech: jak si zabezpečí život, bydlení, práci, rodinu, věci zážitky. Věci smutné, nešťastné, bolestné chce pokud možno eliminovat: technologickým i vědeckým pokrokem dospět ke zdraví, štěstí, spokojenosti. Připomínat stáří, nemoc a smrt, pokud přímo nehrozí, se zdá zbytečné a škodlivé. Proto má-li někde vzniknout zařízení pro lidi s postižením, sepisují občané petice proti a do televize se nechají slyšet: „nechceme to tady, kdo se na to má koukat“.

Chci být šťastný? Jak bych popsal své štěstí? Jak a čím se je snažím dosáhnout?

2. Smrt je pak završením všeho neštěstí, jakoby vítězství zmaru, nicoty, nesmyslu. Téměř každého člověka smrt děsí, vlastní i cizí; klade radikální otazník za smyslem všeho konání, usilování a hledání štěstí. Mladšího člověka smrt děsí zpravidla méně, staršího víc, podle rčení „mladý může, starý musí“. Děsí smrt vlastní i cizí, obojí má ale stejnou příčinu; i v cizí smrti člověk podvědomě vnímá svou vlastní. Něco (někoho) ztratil on sám, v sobě a pro sebe. Člověk se smrti vyhýbá; někteří nechodí na pohřby (Vlasta Burian, Jaroslav Hašek), nemají rádi hřbitovy, nechodí do nemocnic. Mají strach, nechtějí si kazit život. Je to v nás - i ve mně.
3. Nejdále zde došli komunisté: v „ideálu“ šťastného zítřka, světlé budoucnosti byli nemocní a umírající izolováni, svěřeni „odborným zařízením“, aby nebyli na očích. Zůstali obklopeni technologickou a praktickou péčí (v lepším případě), po duchovní, vnitřní stránce zůstali bez péče i bez kontaktu, protože s „duchovnem“, natož pak s „transcendencí“ komunismus nepočítal. Zůstala pouze péče o tělo, hygienu a tlášení bolesti, příp. vědomí. Umíralo se ve „specializovaných zařízeních“ (nemocnicích, LDN, zařízeních pro postižené), zpravidla v izolaci. Šťastný socialistický člověk vlastně neumírá, a když, pak nenápadně, tiše, aby nerušil živé, aby se na to „nemusel nikdo dívat“. Komunisty zdevastované pohřebnictví, důsledek tohoto postoje, se dodnes nevzpamatovalo, i proto dnes stále ubývá pohřebních obřadů, lidé neznají jejich smysl. (Viz dále, kap. XIV.)
4. Toto dodnes podstatně ovlivňuje vnímání smrti v celých generacích. Spotřební mentalita přebírá štafetu běžící stejným směrem.
5. Smrt však není jen nevyhnutelná, nýbrž i správná, v jistém smyslu i dobrá: je třeba umírat. O nesmrtnost zpravidla nestojíme. Navíc, křesťané i ostatní náboženství kladou velmi vážnou otázku:

Je život zde na zemi opravdu smyslem a cílem života, aniž by otázka zpochybňovala jeho cenu, váhu i radost? Co je opravdu posledním smyslem života?

6. Smrt život poznamenává, protože je jeho součástí. Jak a čím jej poznamenává? Strachem ze smrti nebo touhou po ní (sebevražda, sebeoběť)? Bolestí vzpomínek nebo vděčností za to, co sice bylo a už není, ale nemuselo být nikdy? Pocitem nesmyslu, zmaru, nespravedlnosti Boží? Úzkostí z umírání?

*Smrti se nebojím, smrt není zlá,
smrt je jen kus života těžkého,
co strašné je, co zlé je, to umírání je,
kdy smysly střelené v letu padají ze všeho, ze všeho,
a v rezavém potrubí těla čas hníje jak pomyje,
by rozložil ruce, oči, nervy a každý sval,
kterým svět v náručí jsí chytal a miloval,
smrti se nebojím, smrt není zlá, ve smrti nejsem sám,
umírání se bojím, kde každý je opuštěn, - a já umírám.*

J. Wolker

7. Téma často zůstává do poslední chvíle nedořešené, vlastně vůbec neřešené. Pak se říká: „smrt nás opět zaskočila“, „vyrvála násilně našeho blízkého z našeho středu“, „dostavila se předčasně“ apod.

Na úmrtních oznámeních čteme „Odešels drahý bez slůvka rozloučení, odešels náhle, že těžko, těžko k uvěření“. Pozůstalí vytýkají zemřelému, že se nerozloučil! Ale: dali mu příležitost?

Není každé setkání příležitostí k vděčnosti? Není „poslední rozloučení“ vyjádřením právě takové vděčnosti?

8. Pozůstalí nemohou přijmout, že odchod byl tak náhlý. Volili by raději umírání pomalé, půl roku, rok, aby si zvykli? Alespoň si tedy ulehčují roli pozůstalých: mluví o „věčném spánku“, o tom, že „kdo žije ve vzpomínkách, neumírá“, nebo přijímají teorii o reinkarnaci (znovunarození) ovšem naruby obrácenou. (Viz odstavce. X.3. a další) Komunisté pak pro odlehčení zavedli zvyk, že mrtvého oslovují, jako by nezemřel: „Milý Karle, byl jsi nám vždy dobrým soudruhem a spolupracovníkem...“ Po nich to dodnes bezmyšlenkovitě opakují mnozí pohřební řečníci.
9. V tomto přemýšlení vlastně nejde především o smrt, nýbrž o život. Aby byl plný, neomezený, aby jej smrt nesužovala („činila úzkým“), nýbrž rozšiřovala, rozvíjela, prohlubovala. Všechno na světě a v životě může život rozšířit a prohloubit. Smrt je jeden z Božích darů. „Si vis vitam, para mortem“, chceš-li život, chystej se na smrt, obměňuje starořímské přísloví „si vis pacem, para bellum“ (chceš-li mír, chystej se na válku) Hans Küng (s. 198)¹.
10. „Smrt je druhem utrpení, je to zkušenost, které bychom se raději vyhnuli a přece je něčím, co určitě každého z nás postihne. Přesto je možné převzít iniciativu, abychom dokázali nevídané události čelit beze strachu. Jednou z hlavních věcí, která nám pomůže zůstat ve chvíli smrti klidní a nerozrušení je způsob, jakým jsme vedli svůj život.“ (J. S. tibetský dalajláma, s. 55)

Může smrt či přemýšlení o ní život obohatit?

11. Buddhisté o smrti meditují dvěma způsoby. Jednak o ní přemýšlejí, nezapomínají na ni, uvědomují si ji: Buddha řekl:
*Co se narodilo, zemře,
co se shromáždilo, rozptýlí se,
co se nahromadilo, bude vyčerpáno,
co se postavilo, zhrouť se,
a co bylo nahoře, klesne dolů. (Sogjal, s. 42)*
12. Také ji „nacvičují“. Hovoří o jednotlivých fázích umírání a smrti, nazývají je barda, popisují pocity a prožitky jednotlivých bard, ta „vizualizují“². Dalajláma tak cvičí prý 8x denně. Nácvič smrti znají i theravádové³ meditace vhledu (tzv. meditace hniječícího těla, viz příslušné texty, také de Mello, Sádhana).
13. Podobně lat. „memento mori“ (pamatuj na smrt, pamatuj, že zemřeš), heslo, jímž jezuité připomínali člověku jeho smrtelnost.

Některé příklady a citáty

14. Ve středověku existovalo „ars moriendi“, umění umírat. (podle Albrecht, s. 35)
15. „Abychom připravili smrt o její největší výhodu proti nám, začněme volit cestu jasně protichůdnou té obvyklé; připravme smrt o její cizost, navštívme ji, zvykejme si na ni, nemějme na mysli nic častěji než smrt.“ (Michel de Montaigne⁴, cit. Sogjal, s. 32)
16. Snad nejhlubším důvodem, proč se bojíme smrti, je, že nevíme, kdo jsme. Věříme ve svou osobní, jedinečnou a separátní identitu; ale když se odvážíme ji prozkoumat, zjišťujeme, že tato identita plně závisí na nekonečném souboru věcí, které ji podpírají: na našem jménu, našem „životopise“, našich partnerech, rodině, domově, práci, přátelích, úvěrové kartě... Nesnažíme se snad právě proto

¹ Údaj na konci citátu uvádí zdroj citátu ve zkrácené podobě, úplně bibliograf. údaje viz níže, kap. 0.

² Vizualizace je druh meditace, při němž se meditující soustředí na vizualizovaný předmět tak, že jej uvidí téměř jako skutečný. Vizualizace používá zejména mahajánový, tibetský buddhismus.

³ Theraváda je menšinový, původní buddhismus, dnes rozšířený především v Myanmaru (Barmě), Kambodži a v některých evropských a amerických centrech (v Praze Lotus v Dlouhé ul.).

⁴ Michel Eyquem de Montaigne (1533 – 1592), francouzský renesanční myslitel, humanista

zaplnit každý okamžik hlukem a činností, ať je sebenudnější a sebeobyčejnější, jen abychom s tímto cizincem nikdy nezůstali sami v tichu? (Sogjal, s. 33)

Není neustálý hluk kolem nás, potřeba zahlušovat sebe i druhé (hudba v restauracích, obchodních centrech, autech, sluchátka na uších mladých) projevem podprahové obavy zůstat „jen“ sám se sebou?

17. Jedním z hlavních důvodů, proč nám působí takovou úzkost a potíže pohlížet smrti do tváře, je to, že ignorujeme pravdu o nestálosti. Tak zoufale si přejeme, aby všechno pokračovalo dál, jak je to teď, že musíme věřit, že věci zůstanou navždy stejné. Ale je to jenom zbožné přání. (Sogjal, s. 41)

18. Co může být nevypočitatelnějšího než naše myšlenky a city; máte ponětí, na co budete myslet a co cítit příště? Naše mysl je ve skutečnosti stejně prázdná, stejně nestálá a stejně přechodná jako sen. Pohledte na myšlenku! Přejde, zastaví se a odejde. Minulost je minulost, budoucnost ještě nenastala a i přítomná myšlenka se už ve chvíli, kdy ji zakoušíme, stává minulostí. To jediné, co opravdu máme, je současná chvíle, nyní. (Sogjal, s. 43)

Toto naše bytí je přechodné jako podzimní oblaka.

Dívat se na zrození a smrt bytostí je jako

pohlížet na pohyby při tanci.

Období života je jako záblesk světla na obloze,

žene se jako bystřina po strmém úbočí hory. (Sogjal, s. 41)

19. Luther: „Svou bitvu se smrtí si musí vybojovat každý sám. Můžeme sice křičet jeden druhému do ucha, ale každý musí být připraven na čas smrti sám za sebe, protože v tu chvíli s vámi nebudu a nebudete ani vy se mnou.“ (s. 11)

20. Moji rodiče: celý život byli aktivní, milovali chatu, cestovali do zahraničí i v tuzemsku, pak už jen chodili do ZOO, na procházku. Dnes jsou většinou doma, na balkóně. Smutné? Oni sami říkají: „Víš, P., nám se potom ani trochu nestýská, nevádí, že nemůžeme na chatu, ani si nevzpomeneme. My už jsme jinde a chystáme se na to.“ Kde jsou a nač se chystají?

21. Někdy, když učím tyto věci, někdo potom přijde a řekne: „To všechno je zřejmé. Vždycky jsem to věděl. Povězte mi něco nového!“ A já mu nebo jí odpovím: „Pochopil jste skutečně a uvědomil si pravdu o nestálosti? Dostal jste ji natolik do každé své myšlenky, dechu a pohybu, že to přetvořilo váš život? Zeptejte se sebe sama: Pamatuji si v každém okamžiku, že umírám, a stejně tak i všichni a všechno ostatní, a jedním proto stále se všemi bytostmi se soucitem? (Sogjal, s. 43)

22. Když jsem (PaKl) říkal lidem, že jsem mládeži nabídl jako téma na hory „smrt“ a ona že to přijala (někteří dokonce řekli, že právě proto by jeli), byla nejčastější reakce okolí: „No, to je teda opravdu téma pro mládež!“ Pro koho jiného? Když jsem říkal, že si na dovolenou беру 10 knih o smrti a umírání, říkali: „No, to je teda výborná četba na dovolenou! To si odpočineš!“ Kdy jindy?

♣ Do jaké míry je zdravé o smrti přemýšlet?

♣ Je třeba se smrti bát?

♣ Máme myslet na smrt, i když víme, že přijde? Ale proč se tím trápit? Když na ni myslím, chce se mi brečet a je mi úzko, protože vím, že jednou moji blízcí odejdou.

♣ Proč v Africe a v jiných chudých zemích umírá tisíce nevinných žen a dětí? Je to spravedlivé?

♣ Jaký smysl má smrt?

♣ Mohl bys nám vyprávět své podobenství o smrti, které jsi již jednou vyprávěl? Bylo to o jeskyni a dítěti, které před ním stojí s tátou...

♣ Dítě žilo tři dny... Můžeme pochopit, jaký smysl měl jeho život? Nebo to jsou zkoušky, jejichž smysl pochopíme později?

♣ Jaký je tedy smysl života, když každý stejně jednou umře? Co má s pohledem na tuto skutečnost opravdovou cenu?

♣ K čemu člověk dostal svůj život?

II. VSTUPNÍ POZNÁMKY

1. Téma je velmi široké. Měl jsem v ruce Bibli, knihy lékařské, psychologické, teologické, katolické i protestantské, křesťanské a buddhistické. Tyto poslední jednak proto, že mě zajímá dotyk křesťanství a buddhismu⁵, jednak proto, že nám mohou být shrnujícím modelem mimokřesťanských kultur,

⁵ Na vztahu obou je zajímavá jejich vnější rozdílnost na pohled a naopak vnitřní blízkost uvnitř, jak dokládá i Küng, viz s. 72-76

které se tématem zabývají⁶.

2. Není to odborná práce. Četl jsem pouze několik titulů z ohromného množství (viz literatura dole). Téma je však pro mě živé již dlouho (jsem smrtelný člověk, ale i křesťan a také pastýř). Text je spíš kompilát citátů a vlastních myšlenek, snad dobrá inspirace, pomoc při vlastním hledání odpovědí. Shromáždil jsem to nosné a inspirativní k vlastnímu ptaní a odpovídání a k ptaní a odpovídání společnému.
3. Nic z toho, co jsem napsal nebo vypsál, netvrdím, nemyslím jako naučení, jež třeba přijmout nebo jemuž nutno uvěřit, nýbrž jako „slovo do pranice“, vlastně do rozhovoru, dialogu, jako inspiraci. Text je navzdory své poměrné délce útržkovitý, nedořečený, mozaika názorů a citátů. Na spojení jsem neměl čas (to bude vyžadovat dalších, Deo volente, deset let...)
4. Dialog („dia-logos“) znamená slovo skrz věc i skrz různá pojetí, pronikající k jádru skrz různé „osobní obaly“. Je dobré slyšet druhého, jiný názor, jinou kulturu, jiné zkušenosti jiného člověka, jiný pokus o řešení stejného problému.
5. Biblické texty jsou převzaty z ČEPu, není-li uvedeno jinak.
6. Výborné by bylo, kdybychom vyšli od otázek. Připravený text je pro naši potřebu rozsáhlý, abychom se v něm neutopili. Co byste chtěli - napište otázky!

III. CO VYNECHÁME

Protože nám jde pouze o položení tématu na stůl, aby nás nepřestalo celý život „zajímat na pozadí“, event. přestalo tížit, vynecháme:

1. historii, dějiny vztahu člověka a smrti, protože to je pouze odborná teorie, byť zajímavá,
2. rozhled po vší literatuře (Jaro Křivohlavý, Helena Haškovcová, Kay Blumenthal-Barby, Miloš Vojtěchovský, Břetislav Kavka, Raimond Moody, Theillard de Chardin, Axel Munthe, J. A. Komenský), pokud ji nezmiňuje některý ze zmiňovaných autorů, protože by toho bylo příliš,
3. „para-teorie“ (Moody, Rejdák, Kavka, Kahuda, antroposofie a další „esoterická teritoria“), protože je to značně nejisté, pro naše střízlivé myšlení trochu příliš (a zbytečně) esoterické. Trochu se o nich zmiňuje Brabec (s. 30 - 44)⁷, včetně spiritismu, zmíníme je tedy i my.
4. Jen letmo se dotkneme témat jako „smrt jako oběť, eutanázie, potraty, sebevražda“. Témata jsou příliš rozsáhlá, zasahující do jiných oblastí a oborů.
5. Vynecháme i praktickou stránku péče o umírající, porovnání možností doma a v zařízeních, otázky hospicové péče, domácích (pojízdňích) hospiců apod., téma by se neúnosně rozrostlo, byť zajímavým a důležitým směrem.

IV. NÁVRH MOŽNÝCH OTÁZEK (K INSPIRACI)

některé podle Maxe Frische (cit. Küng, s. 187).

- Máš strach ze smrti? Jak často se ti tento strach ozývá - denně, občas? Při jaké příležitosti se tak stalo, stává?
- Máš-li strach ze smrti, co s ním děláš? Zaplašíš jej, snažíš se zapomenout, „neřešíš to“, řešíš - jak?
- Co ti na smrti nejvíc vadí, představa bolesti umírání, představa konce, nicoty, „nebytí“, představa, že už nebudeš moci to nebo to, že tu něco - někoho necháš, co, koho?
- Kdy a jak bys chtěl umřít, kde, kdo by u toho měl být?

⁶ Kupř. bráhmánismus, hinduismus, taoismus, zen, s výjimkou starších kultů Aztékové, Mayové, domorodé africké a australské kultury, staré slovanské, keltské apod.

⁷ Brabec je vůči tomuto pohledu kriticky otevřený. Zvláště překvapuje, že je otevřený i vůči spiritismu; to považují za dost zbytečné a asi i nebezpečné. Brabec ovšem dokazuje, že ve světě je spiritismus mnohem otevřeněji přijímán odbornou veřejností i církví, než u nás. Potvrzení nebo popření toho by si ovšem vyžádalo další a odbornější zkoumání.

- Chtěl bys zažít „smrt nanečisto“?
- Chodíš na pohřby? Jestliže ne, proč, jestliže ano, co ti na nich vadí?
- Chodíš rád na hřbitov? Je tam něco hezkého, zajímavého?
- Zemřel ti někdy někdo blízky? Kdo? Co, kdo ti tenkrát nejvíc pomohl/o? Čím?
- Co si myslíš, že bude po smrti?
- Chtěl jsi někdy spáchat sebevraždu? Kolikrát v životě tě to napadlo? Z jakých důvodů - pokaždé jiných, stejných?
- Jak rozumíš v AVV „věřím ...těla z mrtvých vzkříšení a život věčný“?

V. FIKTIVNÍ ZÁVĚŤ

je také dobrá vstupní inspirace. Co bys napsal, kdybys měl dnes provést svůj „odkaz“. Napiš si výsledek a po čase se k němu vrať.

- Nejlepší zážitek:
- Nejhorší zážitek:
- Co jsem měl rád - co jsem rád viděl, dělal, chutnal, čeho se dotýkal, slyšel - poslouchal:
- Z čeho jsem měl strach:
- Po čem jsem toužil - nesplněná přání:
- Co jsem překonal, nad čím jsem zvítězil:
- Co jsem prohrál:
- Co na mě mělo vliv - lidi, věci, události:
- Co se mně podařilo:
- Co jsem pokazil:
- Komu bych co vzkázal:

VI. CO JE SMRT

1. Věci mají mít konec. Mají začátek, průběh, tedy i konec. Začátku každé věci se vždy věnujeme, plánujeme, projektujeme, vážíme možnosti, varianty, rizika. Tak i narození dítěte – s jakou chutí je „zajišťujeme“ již devět měsíců před narozením! Střed, průběh věci (i života) rozvíjíme, upravujeme, měníme, přizpůsobujeme situaci, okolnostem. A konec? Zpravidla žádný. Ale k věci patří i její uzavření. Vzpomínky dobré i zlé mají být „odžity“, uzavřeny. I ke vztahu patří jeho uzavření. I rozchod těch, kteří spolu „chodili“, má být „nějaký“, mít svůj tvar, nemá být přeskočen. I každé manželství jednou skončí - ne rozchodem, nýbrž smrtí, každý vztah mezi rodiči a dětmi. Skončí i studium, práce, aktivní část života. Na každý konec je dobré se připravit. Naší pozornosti je hoden život i jeho konec, proto je pohřeb velmi důležitý - viz dále. Uzavřením se ovoce uzavíraného převádí do další etapy. Proto i každé setkání, konference, soustředění mají mít promyšlený závěr. „Konec dobrý, všechno dobré!“ (Srv. Maitland, s. 66, kap. „Zajištění závěru“.)
2. Běžná **biologická, lékařská definice** zní: „Smrt je zánik organismu jako celku, trvalé a nezvratné poškození všeho dění - přirozený důsledek života.“ (podle Brabec, cit. Malý encyklopedický slovník, 1972, tak i H. Haškovcová).
3. Klasický **katolicismus** řekne, že smrt je „odloučení duše od těla“. Katolická teologie pracuje s pojmem „duše“, o níž tvrdí, že je nesmrtelná. Snaží se to i nějak exaktně vysvětlit (Tomáš Akvinský, Theillard), důkazy jsou ovšem pouze spekulativní, nejvýš „důkazy víry“. Vycházejí s evropské představou neopakovatelnosti individua, které může být zachováno jen jako nezaměnitelné „já“. Nesmrtelnost katolictví odvozuje od znovuzrození, vzkříšení a biblických obrazů jako „duchovní tělo, svléci starého člověka“.
4. **Židovství** zná také duši, ovšem jako součást stvoření. Taková duše tedy nemá „božskou podstatu“,

tudíž není nesmrtelná. Po smrti jde do „šéolu“.⁸ „Mrtví jsou vyňati ze společenství s Jahvem. Jen v životě na zemi nalézá izraelita smysl svého života.“ (Hoffmann, P., „Unsterblichkeit“, II. Biblisch.-Theol. Grundbegriffe, 1963, cit. Brabec, s. 46) Teprve později posun, viz: Apokryfy, Moudrosti, 3,1-4. Ve 2Mak 7 již rozvinutá představa vzkříšení (pro katol. nesmrtelnost duše).

L 2,27-32: Když pak rodiče přinášeli Ježíše, aby splnili, co o dítěti předepsal Zákon, ²⁸vzal ho Simeon do náručí a takto chválil Boha: „Nyní propouštíš v pokoji svého služebníka, Pane, podle svého slova, ³⁰neboť mé oči viděly tvé spasení, které jsi připravil přede všemi národy - světlo, jež bude zjevením pohanům, slávu pro tvůj lid Izrael.“

L 20: ³⁷A že mrtví vstanou, naznačil i Mojžíš ve vyprávění o hořícím keři, když nazývá Hospodina 'Bohem Abrahamovým, Bohem Izákovým a Bohem Jákobovým'. ³⁸On přece není Bohem mrtvých, nýbrž živých, neboť před ním jsou všichni živi.“ ³⁹Někteří ze zákoníků na to řekli: "Mistře, dobře jsi odpověděl."

Ž 68,21: Bůh je Bohem, jenž nás zachraňuje. Je to on, Panovník Hospodin, kdo vyvádí z tenat smrti.

5. **Platonismus** velmi podobně jako starší indický bráhmanismus (na jehož pozadí vyrostl hinduismus, buddhismus) má za to, že původně šťastné duše upadly do těla, z něhož se mohou osvobodit očistěním, rozjímáním a posléze smrtí. Duše je nesmrtelná a božská. (podle Brabec)
6. **Aristoteles** - duše je forma těla, absolutní forma (čistá forma) je Bůh. (podle Brabec)
7. Existují různé teorie příčiny smrti, zpomalování výměny, stárnutí živé hmoty, ani jedna neřeší „proč“. Špatně naprogramovaná příroda? Chyba Stvořitele? (podle Brabec) Není přirozenější vysvětlení, že to tak být má, že je to dobré - z hlediska přírody, života jako takového, stvoření?
8. „Fyziologický čas“ je veličina, běžící jinak než čas astronomický. Zkracuje se s přibývajícím věkem. Jestliže v 10 letech se fyziologický čas rovná 1, ve 20 1/2, v 50 je to již 1/5 atd. Proto pomalejší hojení, regenerace, odpočinek. Stress a frustrace urychlují stárnutí. (podle Brabec)
9. Brabec dokládá existenci nesmrtelné duše psychotronickým zkoumáním Břetislava Kafky, Zdeňka Rejdáka, P. Františka Ferdy, také pracemi Reinholda Moodyho. To je ovšem trochu zjednodušené, odborníci jsou schopni vyložit zážitky umírajících i jinak, bez pomoci jakéhokoli „za“, jako reakci mozku na hraniční stav, sebeobranu, násobící činnost organismu, který reaguje zvýšenou produkcí představ, podobně jako se člověku v úleku rozbuší srdce. Na druhé straně není dobré skepticky se všemu vysmát, okouzlení exaktní vědou (scientismus) již skončilo.
10. Kdybychom měli pocit, že skeptiky vůči životu jsou pouze některé systémy Východu (buddhismus kupř. formuluje, že život je utrpení, strast - první z tzv. „Čtyř ušlechtilých pravd“), pak podobnou skepsi lze najít jak v Písmu (Kaz 4,2-4):

Kaz 4: ²Vychvaloval jsem mrtvé, kteří dávno zemřeli, více nežli živé, kteří ještě žijí. ³Ale nad oboje líp je na tom ten, kdo ještě není a nevidí zlo, které se pod sluncem děje. ⁴Viděl jsem též všechno pachtění i vše, co prospěšného se koná, a jak přitom jeden na druhého žárlí. Také to je pomíjivost a honba za větrem.

11. nebo v antice (z řady citací jeden příklad, podobě Hesiodos, Cicero i jinde):

*Nezrodit se je ze všeho nejlepší pro pozemšťany,
paprsky ostrého slunce nespátřit na světě tom;
když se však zrodíš, je nejlíp co nejdříve do brány Hádu
vejít a ležet v hrobě, hromadou prsti jsa kryt.*

Theognidos, 5. stol. a., in Nechutová, s. 18

VII. SMRT JAKO KONEC JÁ

V tomto světě jsme pouhými hosty

1. Tato myšlenka předpokládá ještě nějaký jiný, trvalejší, podstatnější smysl života, právě jako „byt“,

⁸ Hebr. šéol znamená podsvětí, peklo, říše mrtvých, s trochu neurčitým zabarvením; nemá jednoznačně záporné, zlé předznamenání.

„bytování“, „bytí“ jinak a jinde, aniž bychom tuto možnost zatím nějak upřesňovali.

2. Myšlenku zná Bible, dva citáty by bylo možné doplnit dalšími biblickými myšlenkami, včetně „věřím ... těla z mrtvých vzkříšení a život věčný.“

J 12, ²⁵Kdo miluje svůj život, ztratí jej; kdo nenávidí svůj život v tomto světě, uchrání jej pro život věčný.

1Pt 2, ¹¹Milovaní, v tomto světě jste cizinci bez domovského práva.

3. S biblickým myšlením o „hostování ve světě“ (Jk 5, Fp 1,21-23; 2K 5,6, upřesnit citáty!) koresponduje řecký Filodémos z Gadar (1. st. a.): „Nám se nemůže stát, abychom byli uchvácení smrtí tak, že by nás překvapila nečekaně a znenadání, ale děje se to velké většině lidí, kteří si neuvědomují, že každý člověk, i kdyby byl silnější než giganti, je vzhledem k životu a smrti tvorem jednodenním a že nejen zítřek, ale každý příští okamžik je nejistý. Neboť vzhledem ke smrti obýváme každý město neopevněné. ...Takže, není-li člověk zcela pošetilý, měl by pokládati za neočekávanou a překvapující věc, ne to, že někdo umře, ale to, že zůstane delší čas naživu, a dožije-li se někdo stáří, měl by to pokládat docela za velký zázrak.“ (in Nechutová, s. 19n)
4. V Indii je lotosový květ symbolem krásy, symetrie, čistoty a hlavně mýtické či reálné schopnosti spočívat na hladině a přitom se sám nenamočit. Tento přírodní jev je nádherně vyjádřen ve slovním spojení, jež je ozdobou všech indických jazyků. V sanskrtu se slovo „džala“ (voda) rýmuje se slovem „kamala“ (lotos) a výraz „džala-kamala“ je všech náboženských knihách a kázáních stručným shrnutím a věčnou připomínkou povznesení, toho základního lidského chování uprostřed víru života. Poetické vyjádření toho, co my sami označujeme dobře známou větou „být ve světě a nebýt z tohoto světa“. (Vallés, s. 51)

Je nám blížká jakákoli představa o nějakém „potom“, „za“, „jinde“, „jednou“ jako alternativně po skončení našeho života?

Smrt neexistuje, protože...

5. Na pozoruhodném objevu se shodnou z různých stran přicházející myslitelé: smrt neexistuje! Viz níže antičtí autoři, buddhističtí i další, nakonec smrt (avšak existující) překonává i Bible. Za všechny kupř.: T. Lucretius Carus (1. st. a.): „Nil igitur mors est ad nos neque pertinem hilum,“ nic tedy není smrt a nemá významu pro nás. (in Nechutová, s. 21). Jiný citát: „Přivykni si věřit, že smrt se nás netýká. Neboť všechno dobro a zlo se zakládá na smyslových vjemech, smrt však znamená konec smyslové činnosti. A tak správné poznání, že smrt se nás netýká, umožňuje nám plně užítí smrtelného života, nepřidávajíc k němu věčné pokračování, naopak zbavujíc nás touhy po nesmrtelnosti. Neboť nic není v žití hrozného pro toho, kdo pochopil, že není nic hrozného v nežití. ...Tedy ani žitých se smrt netýká, ani mrtvých, ježto na ony se smrt nevztahuje a tito sami už nejsou. - Ale obecné množství brzy prchá před smrtí jako před největším zlem, brzy po ní touží, vidouc v ní odpočinek od strastí života.“ (Epikúros, in Nechutová, s. 20)

... ani „já“ neexistuje!

Velmi provokativní myšlenka, zdá se být spekulací, sofismatem. Ale co je „já“, co je tvořít? Tělo, vědomí, mysl, duše (co je to?), duch (co je to?), také dějiny, životopis, to vše ano, ale „já“? Není to pouhý společný jmenovatel toho všeho, shrnutí částí, ale pouze pracovní, myšlené? Není vědomí „já“ pouhá pracovní hypotéza, představa, nikoli jsoucí realita, reálné jsoucno?

6. Kdo jsem já? Tělo? Všechny buňky těla se za život vymění 6x, kde je jaká nepohnutá podstata? Vědomí, paměť? Obojí se také mění, roste i zaniká. Jak jiný je člověk dnes ve srovnání s dobou před deseti lety! Co při amnézii⁹, Alzheimerově chorobě, ztrácí „já“? Tvoří naše já naše vzdělání? Tedy negramotný nemá já nebo jen velmi malé? Já je stejně proměnlivé jako vše ostatní, měnící se vlivem okolí - co je v něm konstantní? „Jedinou konstantou je, že všechno se mění. V tom spočívá naše naděje.“ (Maitland, s. 69)

Kde je tu jaká naděje? Co je moje naděje?

7. Žena byla v komatu a umírala. Náhle měla pocit, že stoupá do nebe a ocitá se před soudní stolicí.

⁹ ztráta paměti

„Kdo jsi?“ oslovil ji Hlas. „Jsem žena starosty“, odpověděla. „Neptal jsem se tě, čím jsi žena, ale kdo jsi.“ „Jsem matka čtyř dětí.“ „Neptal jsem se tě, čím jsi matka, ale kdo jsi.“ „Jsem učitelka“ „Neptal jsem se tě, co děláš, ale kdo jsi.“ Snažila se, seč mohla, ale na otázku „Kdo jsi?“ prostě nebyla schopna podat uspokojivou odpověď. „Jsem křesťanka.“ „Neptal jsem se tě, jaké je tvé vyznání, ale kdo jsi.“ „Jsem žena, která den co den chodila do kostela a vždy pomáhala chudým a potřebným.“ „Neptal jsem se tě, co jsi dělala, ale kdo jsi.“ Očividně u zkoušky neprošla, byla totiž poslána zpátky na zem. Uzdravila se ze své nemoci a byla rozhodnuta přijít na to, kdo je. A rázem bylo všechno jiné. (De Mello: Modlitba záby I, s. 203).

8. Křesťanský mystik Mistr Eckhart napsal: Bůh chce po tobě pouze jediné. Abys vyšel ze svého Já, vždyť jsi bytost stvořená, a nechal jsi Boha být v tobě Bohem" (Vallés, s. 115).
9. Poslední Lutherova věta, kterou umírající doktor Martin naškrábal německo-latinsky na kousek papíru, zněla: „Wir sind Bettler; hoc est verum“ (jsme žebráci, tak je to).
10. Následující velký citát nejlépe objasní celou provokativní myšlenku o neexistenci „já“:

„Tony se zvedl a stoupl si doprostřed skupiny rozsazené do kruhu na proslavených „sádhanských židličkách“, což byla v podstatě lehátka s nastavitelným opěradlem. K těmto příjemným společnícům se utíkaly naše kosti znavené dlouhými hodinami nekonečných sezení, během nichž bývalo velmi obtížné přimět tělo, aby se stejným zájmem jako duše sledovalo výklad. Zvedl jednu židli, všem ji ukázal jako kouzelník před zahájením představení, postavil ji doprostřed a pravil: „Když řeknu ‚tato židle‘ a pak ‚má židle‘, změnilo se něco? Pokud jde o židli, pak samozřejmě nic. To, že ji prohlašuji za svou, se na ní nijak neprojeví. Pokud se týče podstaty věcí, ‚má‘ ani ‚mé‘ nemají žádný význam. I kdybych zmizel, tak ta židle bude pořád stejná. Označit ji za ‚mou‘ jí nic nepřidá: je to pouhý výplod mého mozku, nálepka, co jsem si stvořil v hlavě. A to stejné platí pro mé společenství, mou skupinu, mou zemi, mou rodinu, mé přátele. Buddha řekl: ‚To jsou mé děti, můj dům, má země...: takto mluví hlupák, co nevím, že ani on sám není svůj.‘ Pokud ‚mé‘ žádné věci nic nepřidá, pak nic nepřidá ani člověku samotnému. ‚Má‘ osoba nic neznamená. ‚Já sám‘ prostě neexistuji.“

Tony vrátil židli na místo, uchopil knihu a vrátil se do středu skupiny. „Podívejte se na tuto knihu. Z čeho se skládá? Mohu to jasně vyjádřit, jako kdyby to byla matematická rovnice: listy + písmena + obal + ilustrace = kniha. Je to jasné? Ale představte si, že nyní řeknu: listy + písmena + obal + ilustrace + kniha = kniha. Tam něco nehraje, co myslíte? Propašoval jsem slovíčko ‚kniha‘ do definice ‚knihy‘. To samozřejmě nejde. Jakýkoliv vyučující či student logiky ihned objeví nesprávný výrok, sofismus, a upozorní, že nelze použít pojmu kniha pro definici knihy. Začarovaný kruh. Dobrá, a nyní pozor. Tady máme Kuriena (Tony vytáhl za ruku náhodného člena skupiny a postavil jej doprostřed). Z čeho se skládá Kurien? Jistě, definice se budou různit podle teorií. Podle jedné se skládá ze země, vody, vzduchu a ohně; podle jiné z molekul, atomů, elektronů a já nevím čeho ještě; podle další z rozumu, duše a těla, nebo jen z duše a těla, jak raději říkáme. Takže zde máme naši rovnici: duše + tělo = Kurien. Ale to zpravidla v praxi neříkáme. Myslíme si a říkáme: duše + tělo + Kurien = Kurien. To znamená, že také my se snažíme propašovat jistého Kuriena do jeho vlastní definice. Umisťujeme jakési ‚já‘ vedle jeho duše a těla, to znamená, že dáváme ‚Kuriena‘ do ‚Kuriena‘ a chceme, aby Kurien vlastnil a kontroloval Kuriena, čímž uvádíme jeho vlastní osobnost do takového zmatku, že nakonec sám Kurien neví, kdo je, zda ten, co kontroluje, nebo ten, co je kontrolován, a z toho se už do konce života nevykotá.“

Poté řekl, že příklad s knihou a s osobou byly tím nejjednodušším způsobem pro uvedení do problémů, na jaký zatím přišel, a pokračoval: „Dobře si všimněte. Skládám se pouze z duše a těla. Přesto k nim ještě přidávám jakési ‚já‘ a mluvím o ‚své‘ duši a ‚svém‘ těle. Kdo je vlastně ‚já‘, co mu patří má duše a mé tělo? Jako když se zeptal jistý Ir svého faráře: ‚Až umřu, mé tělo zůstane v hrobě a má duše půjde do nebe. Ale... kam půjdu já?‘ Ve skutečnosti takové ‚já‘ vůbec neexistuje. My jsme si pouze vymysleli, že existuje jakýsi človíček, co nám sedí v lebce. On je pánem naší duše a našeho těla a je za ně zodpovědný, ovládá je a kontroluje. Je to jakési ‚já‘, které ‚mé‘ ovládá, což je nemožný protimluv. Na chvíli se zamyslete nad větou ‚já musím spasit svou duši‘. Kdo je ten ‚já‘, co musí spasit ‚svou‘ duši? To musí být někdo jiný, než duše, nemyslíte? Jak by jinak ‚on‘ mohl spasit ‚ji‘? Takže jsme si vymysleli ‚já‘, aby se nám staralo o duši. Já mám spasit duši. Zdá se to jasné. Ale může mi někdo říci, kdo teď spasí to, ‚já‘? Je zřejmé, že budeme muset mít ještě další Já, aby se nám postaralo i první Já. To druhé Já si první Já pohlíká a nakonec je ‚spasí‘. Všecko funguje. Ale kdo se teď postará o druhé Já? Pořádně jsme to zamotali. Je to bezvýhodné bludiště. Sál s tisícem zrcadel. Z téhle pasti nelze uniknout, pokud už od počátku nevyloučíme první Já.

Ted' vám to vysvětlím trochu jinak. Rozum si vymyslel první Já. Tím se vytváří dualismus, který odděluje Já od duše. Vytváříme tak rozdíl mezi mým Já, mým skutečným Já podléhajícím vášním, mým vykoupeným Já a mým hříšným Já, člověkem starým a novým, Zvířetem a Andělem, Já svobodným a Já zakomplexovaným... Záleží jen na tom, jakou psychologickou či náboženskou terminologii použijeme. Ale jakmile jsme takový dualismus zavedli, to znamená rozdělili, musíme mít někoho nad tím vším, kdo by soudil, vládl a dohlížel. Je třeba vytvořit další Já. A potom další a další v nekonečném řetězci. Nekonečná hierarchie vlastních „já“ v mozku. Nevyléčitelné bláznovství. Hlídač, jenž je hlídán hlídačem, jen je sám hlídán... Spirála se ztrácí v oblacích. Není možné uniknout z dusivého objetí spirály, pokud se ji nepokusíme vytrhnout i s kořeny a nezabráníme jí, aby vypustila první výhonek. Musíme rozhodně odmítnout nepravdu o prvním Já.

Slyšeli jste někdy v životě pitomější větu než „dokázat se ovládat“? Často ji používáme k označení vyrovnané osoby a ideální povahy, ale nikdy jsme se nad ní nepozastavili a neprozkoumali ji zblízka. Co to vlastně znamená, sám sebe ovládat? Ovládám sám sebe? Znamená to, že Já ovládám Já? Že Já ovládám něco jiného? Nebo že něco jiného ovládá Já? To vše je absurdní. Šachový přeborník, který zvítězí nad sebou samým. Dává to smysl? Kdo zvítězil a kdo je poražený? Psychologové tomu říkají schizofrenie, což je duševní nemoc. Jsme na nejlepší cestě do bláznince. Jiná ukázková větička. „Sám sebe obviňuji.“ Kdo koho obviňuje? Někdo mě rozdělil na dvě poloviny a jedna polovina teď obviňuje druhou? Je to podobné, jako bychom se chtěli kousat do zubů, dívat se do očí (bez zrcadla) nebo dotknout se ukazováku pravé ruky ukazovákem pravé ruky. Kdo chce, ať si to zkusí. Nicméně právě to děláme celý den, jako by se jednalo o náš životní cíl. Ovládat sám sebe, překonat sám sebe (není to vlastně zrada?), seburčení, sebevláda. Ale kdo koho ovládá, kdo koho překonává, kdo koho řídí? Točíme se stále dokola na věčném kolotoči a jakýkoli duchovní pokrok je nemožný, dokud z něj nespádneme.“

Vallés - de Mello, s. 102 - 106),

11. Neexistence „já“ neznamená popření osobnosti, pocit méněcennosti či bezcennosti, naopak vděčnost za dobré věci a pokoru, jak dokládá M. Tučný v písni K. Kristofersona (překlad Vít Hrubín):

*Pane můj, dals mi dost šťastnejch chvíl
mnohem víc já zažil, než jsem mohl si přát
Pane můj, marně ted' vzpomínám,
čím si zasloužit mám,
že mě, zdá se, máš rád.*

*Pane můj, napověz mi, ať vím,
jak se odvděčit smím, za vše, co jsi mi dal
Pane můj, jiným snad poznat dám,
čím jsem prošel já sám,
když jsem k tobě se bral.*

*Ježíši, prosím tě o pomoc tvou
dej mi víru, znáš každej můj hřích
právě ted' vím, jak jsem ničím, ty vším,
dej mi víru, čekám dál v rukou tvých.*

12. Já je důležité v mládí, značí cestu. S přibývajícím věkem ubývá (má ubývat) jeho váhy. I to pomáhá vyrovnat se s koncem. Luther: „Byli jsme synové hněvu“ (Ef 2). Nepokoušejte se tvrdit: já jsem nechal postavit oltář, zaplatil jsem mnoho mší atd. „Těm, kteří ho přijali, dal moc tát se Božími dětmi.“ Měli bychom dobře znát Bibli a být připraveni postavit se ďáblu mnoha biblickými texty.“ (Albrecht s. 11-12)
13. Tohle je pravé já - opřené jinde, než o mne! Podobně Heidelberský katechismus, otázka číslo 1: Co je tvým jedinkým potěšením v životě i v smrti?“ „Mým jedinkým potěšením v životě i v smrti jest to, že nejsem sám svůj, nýbrž svého Pána a Spasitele Ježíše Krista...“ Podobně i Bible:

1K 3, 21-23 Všechno je vaše, (...), ať svět nebo život nebo smrt, přítomnost nebo budoucnost, všechno je vaše, vy však jste Kristovi a Kristus je Boží.

Mt 10,39 Kdo nalezne svůj život, ztratí jej; kdo ztratí svůj život pro mne, nalezne jej.

Mt 16,25 Neboť kdo by chtěl zachránit svůj život, ten o něj přijde; kdo však ztratí svůj život pro mne, nalezne jej.

Kde mám své já? Kdo jsem a co jsem, očesu-li vše, co ke mně bytostně nepatří?

14. S křesťanskými i buddhistickými postoji ke smrti jako ničemu vážnému, protože ani člověkovu „já“ není nic vážného, podivuhodně koresponduje evropské klasické myšlení. Liší se zde však výchozí

motivy. Křesťanství zná vzkříšení, buddhismus „ne-já“, bezpodstatnost a pomíjivost subjektu, podobně i kniha Kazatel, řecké myšlení strážlivou racionální skepsi (tak i O. A. Funda).

Ž 49, ⁸Nikdo nevykoupí ani bratra, není schopen vyplatit Bohu sám sebe. ⁹ Výkupné za lidský život je tak velké, že se každý musí provždy zřici toho, ¹⁰ že by natrvalo, neustále žil a nedočkal se zkázy. ¹¹Vždyť vidí, že umírají moudří, hynou stejně jako hlupák nebo tupec a své jmění zanechají jiným. ¹²Ti však myslí, že tu jejich domy budou věčně, jejich příbytky po všechna pokolení, svými jmény nazývají role. ¹³Ale člověk, byť byl ve cti, nemusí ani noc přečkat; podobá se zvířatům, jež zajdou. ¹⁴To je cesta těch, kdo bláznovství se drží; za nimi jdou ti, kdo si libují v jejich řečech. ¹⁵Ženou se jak ovce do podsvětí, sama smrt je pase. Zrána je pošlapou lidé přímí, a co vytvořili, zhltnou podsvětí, trvání to nemá. ¹⁶Avšak mne Bůh ze spárů podsvětí vykoupí, on mě přijme!

15. Přijmu-li, že JÁ není nic podstatného, protože mým JÁ je Stvořitel, který se stal stvořením (Ježíš Kristus), nemůže být smrt koncem JÁ. Zůstává pouze smrt jako konec života na zemi, dočtení knihy či kapitoly.
16. Albert Einstein: „Lidská bytost je částí celku, který jsme nazvali vesmírem, částí omezenou co do času i prostoru. Zakouší sebe sama, své myšlenky a pocity, jako něco odděleného od zbytku – je to jakýsi optický klam jejího vědomí. Tento klam je pro nás svého druhu vězením, jež nás redukuje na naše osobní touhy a náklonnost k několika nejbližším jedincům. Naším úkolem musí být osvobodit se z tohoto vězení tím, že rozšíříme okruh svého soucitu, aby zahrnul všechny živé tvory a přírodu v celé její kráse.“ (Sogjal, s. 108)
17. Karol Wojtyła, Jan Pavel II., Píseň o třpytu vody, Universum Praha 1990, cit. Brabec, s. 53:

*Smrt je však zkušeností konce
a má v sobě něco z úplné zkázy -
nadějí odtrhují své „já“, musím je odtrhnout,
abych se ocitl nad zkázou...
a oni ze všech stran volají a budou volat:
„Pavle, šílíš!“
A já zápasím se sebou samým
a s tolika lidmi zápasím o svou naději -
mou naději ve mě nepotvrzuje
žádné ložisko jen mé paměti,
naději v zrcadle pomíjení nereprodukuje nic,
jedině Tvůj paschální Přejít
spojený s nejhlubším zápisem mého bytí.
A tak jsem do Tebe vepsán nadějí,
mimo tebe existovat nemohu -
a pokud své vlastní „já“ stavím nad smrt
a vytrhávám z půdy zkázy, pak jen proto,
že je vepsáno do tebe
jako v Tělo
jež uplatňuje svou moc nad každým lidským tělem,
aby znovu vystavělo mé „já“ na základech mé smrti
v obrysech tak odlišných, a přece nejvěrnějších,
v nichž se tělo mé duše a duše těla znovu spojí,
aby své bytí - až dosud opřené o zem - definitivně opřelo
o Slovo
a zapoměly na veškerou bolest jako srdce
v poryvu náhlé vichřice,
jež neuzvedne žádný člověk na zemi -
a lesy pukají v korunách nebo nížko u kořenů.
Tvá vichřice způsobená Tvou rukou se stane mlčením.
Atomy někdejšího člověka pojí prastarou půdu světa,
jehož se dotýkám svou smrtí
a nakonec přeštěpují do sebe,*

aby se všechny staly Tvou paschou - čili PŘECHODEM.

18. De Mello: „Když mě lidé slyší takto mluvit, říkají mi: ‚Tony, když tě tak člověk poslouchá, přichází o vše, čeho se dosud mohl držet.‘ A tehdy já dokončím větu ve stejném duchu: ...tak pravil pták, předtím, než vzlétl.“

♣ Jak se naučit nelpět na věcech? Poslední dobou mám pocit, že mě baví „materiální“ hodnota života. Mám strach, abych dokázala za-

chovat střízlivý odstup, aby mě pak něco nezaškočilo.

VIII. SMRT JAKO ODPLATA ZA HŘÍCH - SZ

1. Je to jedno z hlavních témat SZ. Pro člověka starozákonní víry existují dvě cesty:

Dt 30, ¹⁵Hled', předložil jsem ti dnes život a dobro i smrt a zlo; ¹⁶když ti dnes přikazuji, abys miloval Hospodina, svého Boha, chodil po jeho cestách a dbal na jeho přikázání, nařízení a právní ustanovení, pak budeš žít a rozmnožíš se; Hospodin, tvůj Bůh, ti bude žehnat v zemi, kterou přicházíš obsadit. ¹⁷Jestliže se však tvé srdce odvrátí a nebudeš poslouchat, ale dáš se svést a budeš se klanět jiným bohům a sloužit jim, ¹⁸oznamuji vám dnes, že úplně zaniknete. Nebudete dlouho živi v zemi, kam přecházíš přes Jordán, abys ji obsadil. ¹⁹Dovolávám se dnes proti vám svědectví nebes i země: Předložil jsem ti život i smrt, požehnání i zlořečení; vyvol si tedy život, abys byl živ ty i tvé potomstvo ²⁰a miloval Hospodina, svého Boha, poslouchal ho a přimkl se k němu. Na něm závisí tvůj život a délka tvých dnů, abys mohl sídlit v zemi, o které přísahal Hospodin tvým otcům, Abrahamovi, Izákovi a Jákobovi, že jim ji dá.

Ž 1, ¹Blaze muži, který se neřídí radami svévolníků, který nestojí na cestě hříšných, který neseďává s posměvači, ²nýbrž si oblíbil Hospodinův zákon, nad jeho zákonem rozjímá ve dne i v noci. ³Je jako strom zasazený u tekoucí vody, který dává své ovoce v pravý čas, jemuž listí neuvadá. Vše, co podnikne, se zdaří. ⁴Se svévolníky je tomu jinak: jsou jak plevy hnané větrem. ⁵Na soudu svévolní neobstojí, ani hříšní v shromáždění spravedlivých. ⁶Hospodin zná cestu spravedlivých, ale cesta svévolníků vede do záhuby.

2. Křižovatka dvou cest vychází z Gn 2,16-17:

A Hospodin Bůh člověku přikázal: "Z každého stromu zahrady smíš jíst. Ze stromu poznání dobrého a zlého však nejez. V den, kdy bys z něho pojedl, propadneš smrti."

Bůh mluví o smrti jako o důsledku jezení ze stromu poznání. Je to už trest, nebo je smrt jeden z (vedlejších) důsledků poznání, který však možná stojí za to?

3. Lapidárně vyjádřil rozdíl mezi Starým a Novým zákonem J. B. Phillips (překladatel Bible, in Vallés, Carlos G., Antony de Mello, prorok pro naši dobu, Cesta 2002, s. 96-7): „Rozdíl mezi SZ a NZ je v tom, že ve Starém zákoně Bůh miluje spravedlivého a trestá hříšníka, zatímco v Novém zákoně miluje oba.“
4. Ale i ve Starém zákoně vidíme rozpor: umírají všichni, i spravedliví. Možná lépe (stár a plný, sytý dnů, a je uložen ke svým otcům), ale stejně končí v šéólu. Smrt hříšníka je něco jiného, než smrt jako konec života těla, mysli, ducha, (duše?). Je to smrt smyslu života, zmar příležitosti, smrt vztahu s Bohem, tedy pravdou, pravým bytím. Je to smrt „zaživa“, podobně jako v písničce M. Horáčka a M. Kocába „Já jsem tvé stáří“:

*Dnes obloha se kaboní
jak zlověstné znamení.
A k tomu někdo zazvoní
tak naléhavě.
Ten zvonek nechám odeznít.
Vždyť nad tím, kdo to mohl být
se klidně můžu zamyslit
nad lógreem v kávě.*

*Pak mě však zmůže zvědavost.
Ach, co to bylo za blbost?*

*Když otevřu, tak vstoupí host
s tak divnou tváří.
Vlasy jak popel z cigaret
a notně popraskanou pleť.
A rozpačitě říká „Hled’!
Jsem tvoje stáří“.*

"Já jsem tvé stáří... pozvi mě dál!"

*Když vůbec nic mu nevěřím,
proč mráz mi běží páteří?
A s mrazem horko souperí*

a krev mi vaří.
Vždyť žádný odznak nevytáh,
tak kam se šourá v bačkorách
a přitom říká "Žadnej strach,
jsem tvoje stáří".

Jak pavučina má svůj kout
a odtamtud se nechce hnout.
Jen cestou stačil utrhnout
list v kalendáři.
Teď tady sedí v županu.
Já neznám žádnou obranu,
když říká: "Už tu zůstanu.
Jsem tvoje stáří."

"Já jsem tvé stáří... pozvi mě dál!"

A já mu na to povídám,

že sotva třicet roků mám.
To přece ještě spočítám,
ty sedmilháři.
Jen koukni. To je rodnej list.
Tak nasad' brejle a zkus číst.
A až to přečteš, rovnou zmiz
kam patříš, stáří.

Host na to: "Co je počet let?
Znám chlápka, ten má v účtě svět
a přitom devadesát pět,
ten mládím září.
Ty ale klidně odzíváš
snad všechno, nač se podíváš.
Už strašně dlouho v sobě máš
své vlastní stáří."

5. *Smrt jako odplata za hřích*, to je ztráta, prohra, zmaření života, bez ohledu na jeho biologické pokračování včetně průvodních jevů, jako prožívání, radost, bohatství, zdraví i jejich opaky. Naopak *smrt jako konec života* (jeho jedné, první části?) není odplata za hřích, nýbrž „dočtení jedné kapitoly, dlouhé nebo krátké, dočtení knihy a její zavření, přičemž kniha dál existuje, dobrá, cenná, krásná, hluboká nebo legrační, ale – dočtená“.

IX. SMRT JAKO SETKÁNÍ S BOHEM - NZ

1. Smrt je především překonána vzkříšením:

1K 15: Chci vám připomenout, bratří, evangelium, které jsem vám zvěstoval, které jste přijali, které je základem, na němž stojíte, ²a skrze něž docházíte spásy, držíte-li se ho tak, jak jsem vám je zvěstoval - vždyť jste přece neuvěřili nadarmo. ³Odevzdal jsem vám především, co jsem sám přijal, že Kristus zemřel za naše hříchy podle Písem ⁴a byl pohřben; byl vzkříšen třetího dne podle Písem, ⁵ukázal se Petrovi, potom Dvanácti. ⁶Poté se ukázal více než pěti stům bratří najednou; většina z nich je posud na živu, někteří však již zesnuli. ⁷Pak se ukázal Jakobovi, potom všem apoštolům. ⁸Naposledy ze všech se jako nedochůdčeti ukázal i mně. ⁹Vždyť já jsem nejmenší z apoštolů a nejsem ani hoden jména apoštol, protože jsem pronásledoval církev Boží. ¹⁰Milostí Boží jsem to, co jsem, a milost, kterou mi prokázal, nebyla nadarmo; více než oni všichni jsem se napracoval - nikoli já, nýbrž milost Boží, která byla se mnou. ¹¹Ať už tedy já, nebo oni - tak zvěstujeme a tak jste uvěřili. ¹²Když se tedy zvěstuje o Kristu, že byl vzkříšen, jak mohou někteří mezi vámi říkat, že není zmrtvýchvstání? ¹³Není-li zmrtvýchvstání, pak nebyl vzkříšen ani Kristus. ¹⁴A jestliže Kristus nebyl vzkříšen, pak je naše zvěst klamná, a klamná je i vaše víra, ¹⁵a my jsme odhaleni jako lživí svědkové o Bohu: dosvědčili jsme, že Bůh vzkřísil Krista, ale on jej nevzkřísil, není-li vzkříšení z mrtvých. ¹⁶Neboť není-li vzkříšení z mrtvých, nebyl vzkříšen ani Kristus. ¹⁷Nebyl-li však Kristus vzkříšen, je vaše víra marná, ještě jste ve svých hříších, ¹⁸a jsou ztraceni i ti, kteří zesnuli v Kristu. ¹⁹Máme-li naději v Kristu jen pro tento život, jsme nejubožejší ze všech lidí! ²⁰Avšak Kristus byl vzkříšen jako první z těch, kdo zesnuli. ²¹A jako vešla do světa smrt skrze člověka, tak i zmrtvýchvstání: ²²jako v Adamovi všichni umírají, tak v Kristu všichni dojdou života. ²³Každý v daném pořadí: první vstal Kristus, potom při Kristově příchodu vstanou ti, kdo jsou jeho. ²⁴Tu nastane konec, až Kristus zruší vládu všech mocností a sil a odevzdá království Bohu a Otcí. ²⁵Musí totiž kralovat, 'dokud Bůh nepodmaní všechny nepřátele pod jeho nohy'. ²⁶Jako poslední nepřítel bude přemožena smrt, ²⁷vždyť 'pod nohy jeho podřídil všecko'. Je-li řečeno, že je mu podřízeno všecko, je jasné, že s výjimkou toho, kdo mu všecko podřídil. ²⁸Až mu bude podřízeno všecko, pak i sám Syn se podřídí tomu, kdo mu všecko podřídil, a tak bude Bůh všecko ve všem. ²⁹Jaký by jinak mělo smysl to, že se někteří dávají křtít za mrtvé? Jestliže mrtví vůbec nevstanou, proč se za ně dávají křtít? ³⁰A proč i my se v každou hodinu vydáváme v nebezpečí? ³¹Den ze dne hledím smrti do tváře - ujišťuji vás o tom, bratří, při všem, co pro mne znamenáte, v Kristu Ježíši, našem Pánu! ³²Jestliže jsem v Efezu podstoupil zápas se šelmami jen z lidských pohnutek, co mi to prospěje? Jestliže mrtví nevstanou,

pak 'jezme a pijme, neboť zítra zemřeme'.³³ Neklamte se: 'špatná společnost kazí dobré mravy'.³⁴ Vystřízlivějte, jak se sluší, a nehřešte. Někteří nemají ani ponětí o Bohu. Říkám to k vašemu zahanbení! ³⁵Ale někdo snad řekne: "Jak vstanou mrtví? V jakém těle přijdou?" ³⁶Jaká pošetilost! To, co zaséváš, nebude oživeno, jestliže neumře. ³⁷A co zaséváš, není tělo, které vzejde, nýbrž holé zrno, ať už pšenice nebo nějaké jiné rostliny. ³⁸Bůh však mu dává tělo, jak sám určil, každému semeni jeho zvláštní tělo. ³⁹Není jedno tělo jako druhé, nýbrž jiné tělo mají lidé, jiné zvířata, jiné ptáci, jiné ryby. ⁴⁰A jsou tělesa nebeská a tělesa pozemská, ale jiná je sláva nebeských a jiná pozemských. ⁴¹Jiná je záře slunce a jiná měsíce, a ještě jiná je záře hvězd, neboť hvězda od hvězdy se liší září. ⁴² Tak je to i se zmrtvýchvstáním. Co je zaseto jako pomíjitelné, vstává jako nepomíjitelné. ⁴³Co je zaseto v poníženosti, vstává v slávě. Co je zaseto v slabosti, vstává v moci. ⁴⁴Zasévá se tělo přirozené, vstává tělo duchovní. Je-li tělo přirozené, je i tělo duchovní. ⁴⁵Jak je psáno: 'První člověk Adam se stal duší živou' - poslední Adam je však Duchem oživujícím. ⁴⁶Nejprve tedy není tělo duchovní, nýbrž přirozené, pak teprve duchovní. ⁴⁷První člověk byl z prachu země, druhý člověk z nebe. ⁴⁸Jaký byl ten pozemský, takoví jsou i ostatní na zemi, a jaký je ten nebeský, takoví i ostatní v nebesích. ⁴⁹A jako jsme nesli po dobu pozemského, tak ponese i podobu nebeského. ⁵⁰Chci říci to, bratři, že člověk, jak je, nemůže mít podíl na království Božím a pomíjitelné nemůže mít podíl na nepomíjitelném. ⁵¹Hle, odhalím vám tajemství: Ne všichni zemřeme, ale všichni budeme proměněni, ⁵²naráz, v okamžiku, až se naposled ozve polnice. Až zazní, mrtví budou vzkříšení k nepomíjitelnosti a my živí proměněni. ⁵³Pomíjitelné tělo musí totiž obléci nepomíjitelnost a smrtelné nesmrtelnost. ⁵⁴A když pomíjitelné obleče nepomíjitelnost a smrtelné nesmrtelnost, pak se naplní, co je psáno: 'Smrt je pohlcena, Bůh zvítězil!' ⁵⁵Kde je, smrti, tvé vítězství? Kde je, smrti, tvá zbraň?' ⁵⁶Zbraní smrti je hřích a hřích má svou moc ze zákona. ⁵⁷Chvála buď Bohu, který nám dává vítězství skrze našeho Pána Ježíše Krista! ⁵⁸ A tak, moji milovaní bratři, buďte pevní, nedejte se zvíkat, buďte stále horlivější v díle Páně; vždyť víte, že vaše práce není v Pánu marná.

1Te 4: ¹³Nechceme vás, bratři, nechat v nevědomosti o údělu těch, kdo zesnuli, abyste se nemoutili jako ti, kteří nemají naději. ¹⁴Věříme-li, že Ježíš zemřel a vstal z mrtvých, pak také víme, že Bůh ty, kdo zemřeli ve víře v Ježíše, přivede spolu s ním k životu. ¹⁵Toto vám říkáme podle slova Páně: My živí, kteří se dočkáme příchodu Páně, zesnulé nepředejdeme. ¹⁶Zazní povel, hlas archanděla a zvuk Boží polnice, sám Pán sestoupí z nebe, a ti, kdo zemřeli v Kristu, vstanou nejdříve; ¹⁷potom my živí, kteří se toho dočkáme, budeme spolu s nimi uchvázeni v oblacích vzhůru vstříc Pánu. A pak už navždy budeme s Pánem.

Druhý text ovšem počítá s druhým příchodem Kristovým ještě v autorově generaci, ten nenastal.

Mění dosud neuskutečněný, i když v Novém zákoně očekávaný druhý příchod Kristův něco na váze výpovědi o vzkříšení?

2. Tělo je oddělitelné od jiné podstaty, „duše“:

Mt 10, ²⁸A nebojte se těch, kdo zabíjejí tělo, ale duši zabít nemohou; bojte se toho, který může duši i tělo zahubit v pekle.

3. Bůh není Bohem mrtvých, ale živých (Mt 22,30-33; Mk 12,18-27; L 20,27-39)

Mt 22: ²³V ten den přišli za ním saduceové, kteří říkají, že není vzkříšení, a předložili mu dotaz: ²⁴"Mistře, Mojžíš řekl: 'Zemře-li někdo bez dětí, ať se s jeho manželkou podle řádu švagrovství ožení jeho bratr a zplodí svému bratru potomka.' ²⁵U nás bylo sedm bratří. První po svatbě zemřel, a protože neměl potomka, zanechal svou ženu svému bratru. ²⁶Stejně i druhý, třetí a nakonec všech sedm. ²⁷Naposledy ze všech zemřela ta žena. ²⁸Až bude vzkříšení, komu z těch sedmi bude patřit? Vždyť ji měli všichni!" ²⁹Ježíš jim odpověděl: "Mýlíte se, neznáte Písma ani moc Boží. ³⁰Po vzkříšení se lidé nežení ani nev dávají, ale jsou jako nebeští andělé. ³¹A pokud jde o vzkříšení mrtvých, nečetli jste, co vám Bůh pravil: ³²Já jsem Bůh Abrahamův, Bůh Izákův a Bůh Jákobův?' On přece není Bohem mrtvých, nýbrž živých."

4. Vzkříšení je ovšem závislé na víře, tedy důvěře člověka v Ježíše Krista, tedy spoléhání, že to tak bude:

J 3,16: Neboť Bůh tak miloval svět, že dal svého jediného Syna, aby žádný, kdo v něho věří, nezahynul, ale měl život věčný.

5. Vzkříšení, život věčný, ráj, či prostě nějaké „potom, jindy, jinde, jinak, ale jistě dobře a trvale“ není jen pro ty, kteří žili dobře, ale právě pro ty, kteří se spolehli. Tím se liší křesťanství od jiných náboženství.

L 22 ³⁵ Lid stál a díval se. Členové rady se mu vysmívali a říkali: "Jiné zachránil, ať zachrání sám sebe, je-li Mesiáš, ten vyvolený Boží." ³⁶ Posmívali se mu i vojáci; chodili k němu a podávali mu ocet ³⁷ a říkali: "Když jsi židovský král, zachraň sám sebe." ³⁸ Nad ním byl nápis písmem řeckým, latinským a hebrejským: "Toto je král Židů." ³⁹ Jeden z těch zločinců, kteří viseli na kříži, se mu rouhal: "To jsi Mesiáš? Zachraň sebe i nás!" ⁴⁰ Tu ho ten druhý okřikl: "Ty se ani Boha nebojíš? Vždyť jsi sám odsouzen ke stejnému trestu." ⁴¹ A my jsme odsouzeni spravedlivě, dostáváme za slouženou odplatu, ale on nic zlého neudělal." ⁴² A řekl: "Ježíši, pamatuj na mne, až přijdeš do svého království." ⁴³ Ježíš mu odpověděl: "Amen, pravím ti, dnes budeš se mnou v ráji."

6. Někteří protestantští teologové uvažují o možnosti, že duše hyne spolu s tělem (nebo je ve stavu „spánku“) a je vzkříšena až v poslední den. Katolictví toto odmítá (podle Brabec, s. 47).

X. CO BUDE POTOM?

Nic

1. Zde je kontinuita života je dána toliko tím, co po tobě zůstane: děti, „dílo“, vzpomínka (kdo žije ve vzpomínkách, neumírá), humanita, jíž člověk svým životem zvětšil prostor. Za všechny vyjádřil Bertold Brecht v básni „Proti svodům“ ve sbírce „Domácí postila“ (1927, cit. Küng, Hans, s. 38n.)

*Odolejte svodu!
Není žádné vzkříšení
Nevěřte na náhodu
Už noc vám čeří vodu
A v den se nezmění.*

*Odolejte zdání
Že čas neřekne: Stop!
Červi nic nevyžvaní.
Život je velké vzplání
A náhle zeje hrob.*

*Odolejte klamu
Že to nic není: žít.
Jen krmte svoji tlamu!
Až vykopou vám jámu
Nebude se vám chtít!*

*Odvrzte pokušení
Dřít a dřít bez hranic!
Na strach už času není!
Budete pokoseni
A nezbude už nic.*

2. Küng rozebírá střízlivě filosoficko-ateistické argumenty proti věčnému životu (Feuerbach - předpoklady filosofické, Marx - sociálně ekonomické, Freud - psychologické a kulturně-antropologické) a dochází k tomu, že jsou stejně hypotetické, stejně závislé na „víře“ jako postoj, proti němuž bojují. Poté si dovolí upravit Brechtovu báseň (cit. Küng, Hans, s. 60):

*Odolejte svodu!
Čeká na vás vzkříšení.
Nevěřte na náhodu
Už noc vám čeří vodu
A v den se promění.*

*Odolejte zdání
Že čas neřekne: Stop!
Proč červům plnit přání?
Život je velké vzplání
Co překročí i hrob.*

*Odolejte klamu
Že to nic není: žít.
Nekrmte svoji tlamu!
Až vykopou vám jámu
Nebude se vám chtít!*

*Odvrzte pokušení
Dřít a dřít bez hranic!
Na strach už času není!
Když smrt se na vás cení
Pak nebojte se nic.*

Reinkarnace

3. také „přerzování“, opakování „zrozování“, „metempsychóza“, „transmigrace“. Kromě Orientu ji znají a drží přírodní kultury, džinismus, animismus, totemismus, Empedoklés, Pythagoras, Platon, Plotinos, novoplatonci, Vergilius v Aeneidě, odtud i křesťanská gnóze, středověké sekty (kataři). V Ev-

ropě a Americe spiritisté, theosofové, antroposofové. Synkretistické¹⁰ koncepty tu čerpají jak z Orientu, tak z některých německých klasiků, kteří alespoň po nějaký čas reinkarnaci drželi (Kant, Lessing, Herder, Goethe, Schopenhauer). (Podle Küng, s. 76n.)

4. Evropské módní lidové pojetí má za to, že reinkarnaci převzalo z buddhismu. Není tomu tak. Pro Evropana znamená reinkarnace kýžené řešení odpovědi na otázku „co bude potom“. Reinkarnace zbavuje život tíživé konečnosti, je rychlým lékem na očividnou nesmyslnost života, dává další a další šance pro případ, že něco zvoráš nebo že ti něco zvorá „osud“. Řeší tak alespoň částečně věčná dilemata: „spravedlnost světa, života, Boha, odkud zlo, co bude potom“. Řešení pomocí reinkarnace nemá oporu v lidské zkušenosti ani v nálezech jakéhokoli vědního oboru, to se obecně ví, ale má se za to, že má alespoň oporu v „alternativním, tajemném orientálním buddhismu, který stojí mimo dosah vědeckých pracoven a laboratoří“. Není tomu tak.
5. Buddhismus přejal nauku o opakovaném přerovování ze staršího bráhmánismu. Opakované přerovování je v buddhismu ovšem vnímáno opačně než v módním lidovém pojetí: je to koloběh (samsara, samsara¹¹) strasti, utrpení, nenaplněnosti (dukkhá), který je možné ukončit dosažením osvícení (nirvána, nibbána). Zatímco v módním evropském pojetí je reinkarnace vnímána zřetelně pozitivně („aspoň tak, když už to tu nestálo za nic, snad to bude příště lepší“), v buddhismu je nejvyšším přáním už sem „pro všechno na světě znovu nemuset“.
6. Křesťan musí navíc myšlenku reinkarnace odmítnout pro její absolutní protichůdnost vůči myšlence vzkříšení. Učení o reinkarnaci je od počátku nekompatibilní s vyznáním vzkříšení Kristova i „hříchů odpuštění, těla z mrtvých vzkříšení a život věčný“. Křesťan reinkarnaci *musí* odmítnout nikoli proto, že mu to ukládá dogmatika, ale prostě proto, že se do křesťanství nevejde. Jedno vedle druhého se stává nesmyslem.¹²

„Život po životě“ očima Rossové

7. Elisabeth Kübler-Ross (O životě po smrti, Arica, Turnov, 1992) je původně Švýcarka, lékařka, chtěla pracovat v Indii, nakonec v USA, kam nikdy nechtěla. Studium smrti, umírání a toho „za“ strávila celý život, se svým týmem zkoumala 20 tisíc umírajících pacientů všech věků, národností, vyznání. Na rozdíl od řady senzálů a vulgarizátorů ji odborná veřejnost, pokud vím, považuje za docela seriózní badatelku, byť s velmi vyhraněnými názory. „Plno lidí říká: ‚Paní Rossová viděla příliš mnoho umírajících a mělo to na ni špatný vliv: začala být trochu směšná.‘ Jenže mínění, které o vás mají druzí, je jejich problém, nikoli váš. To je velmi důležité vědět. I když máte čisté svědomí a děláte svou práci s láskou, může se stát, že po vás plivnou a zkomplikují vám život. A o deset let později vám za tutéž práci dají osmnáct doktorátů. Tohle je můj život.“ (Rossová, vyd. Aquamarin, s. 5)
8. Ona sama přičítá svou jinakost tomu, že je jedna z mála, kdo se tématem seriózně zabývá. „Smrt je tajemství pro každého, přestože každý den, už 47 mil. let (7 mil., počítáme-li člověka, který nese stopu - obraz svého Tvůrce), umírají lidé. Nikdo to pořádně nezkoumal, nikdo se nepokusil definovat smrt, není to zvláštní?“ (Volně podle vyd. Arica, s. 34)
9. Názory Rossové není možné přejímat nekriticky, sama autorka, jsouc v tlaku nevěřící či málo věřící veřejnosti se dostává do sebeobrané pozice, v níž není plně kritická k vlastním názorům a zkušenostem. Hans Küng kupř. její zkušenosti a názory uvádí, neodmítá, ale připojuje další možné interpretace těchto zkušeností a jevů (sebeobrana psychiky).
10. E. Kübler-Ross tvrdí, že život má jediný smysl - něco se naučit - pro život jiný. Nic z tohoto života není beze smyslu, náhodou, opravdu nic. Vše je škola. Jednou - dokonce velmi rychle po smrti - to prý poznáme.

¹⁰ Synkretismus - splývání náboženských a kulturních prvků v jeden celek, často přitom vznikají božstva nová. Poprvé je synkretismus zmiňován v souvislosti s obdobím helénismu, kdy se promíchaly antické a orientální náboženství a kultura. (Wikipedie)

¹¹ Výslovnost podle použitého indického jazyka: první = sanskrť, druhý = páli. Podobně i dále.

¹² Ukazují-li výzkumy, že kupř. 90% Švýcarů se hlásí ke křesťanství a 60% k učení o reinkarnaci (údaje citují zpa-měti.), z prosté aritmetiky vyplývá povrchnost vyznavačů obojího. Onu absolutní mimoběžnost křesťanství a reinkarnačního učení si neuvědomili, zřejmě proto, že ani o jednom ani o druhém vážně nepřemýšleli.

11. Rossová tvrdí, že smrt má tři stadia. 1. stadium - poškozené tělo se odpojuje, „duše“ (vědomí, mysl?) opouští tělo jako motýl kuklu. 2. stadium - člověk vše registruje, vnímá, pamatuje, ale jinak než rozumem. V té fázi vědomí napájí „psychická energie“. Tady člověk přesně pamatuje, každý den, událost, čin. Pak přechod tunelem, most, do „nebe“. Tam přichází nepředstavitelná krása, především láska. Ve 2. stadiu také dochází k uzdravení, nápravě všech v těle existujících neduhů. Kdo se vrátí, nese si ovšem staré neduhy zpátky, to Rossová ví. Pak 3. stadium, poznání, vědění, že Bůh je. Také přichází poznání kdo, jaký je: bezpodmínečná láska. Ve významu, jak ji chápe věda, smrt neexistuje, existuje pouze jako svléknutí kůže, přechod do vyššího vědomí, jako když člověk odloží zimní kabát, který s příchodem jara nepotřebuje.
12. Rossová tvrdí, že umírat není zlé, bolest netřeba (lze tišit: „umírání nesmí být synonymem utrpení“), a celý proces umírání má hluboký smysl. Jako fatalistka¹³ také tvrdí, že nikdo neumírá předčasně, nýbrž poté, co se naučil vše, co bylo třeba, včetně malých dětí. Zároveň nic, co k člověku v životě přichází, není zlé, nýbrž dar, aby člověk mohl růst.
13. Rossová tvrdí, že nikdo neumírá sám, nemůže umřít sám. Jsou tu jeho blízcí, kteří jej předešli a měli rádi. (Popisuje případ holčičky, kterou „vítal“ její bratr, ona se svěřila po návratu otci, ale sama viděla problém - neměla bratra. Otec jí pak přiznal, že bratra měla, zemřel před jejím narozením, ale nikdy jí o něm neřekli.) Přítomny jsou i jakési „strážné bytosti“ (podobné katolickým „andělíčkům, mým strážníčkům“), které prý každý má, jak umírající dosvědčují. Rossová je uvádí do vztahu k dětem, hrají-li si samy a hovoří s fiktivními postavami. (Rossová toto objevila až ze zpráv umírajících, předtím s žádnými anděly v životě zkušenost prý neměla a ve svém životě a práci s nimi nepočítala.)
14. Rossová vlastně nestaví žádnou hypotézu, ale intuitivně tenduje k nějaké (křesťanské?) formě života posmrtného, věčného, vzkříšeného...
15. Luther v dopise rodičům zemřelého studenta wittenberské univerzity: „Svého syna jste neztratili, nýbrž poslali napřed, kde zůstává zachován a požehnán po celý život.“ (Albrecht, s. 16)
16. Proti Rossové se ohrazuje autor Luthera, že její přístup je neupřímný. Její postoj popisuje jako nový žánr, který, zejména dětem, představuje smrt jako další s přirozených cyklů života. Namítá že ovšem, že dospělí smrt vidí většinou jinak, jako událost záhadnou, tajemnou, provázenou silnými emocemi. Proto přístup Rossová není fér. Nerozumím této argumentaci. Rossová přece právě říká, že pro mnoho lidí je smrt obalena temnotou a emocemi, protože se jí vyhýbají. Luther sám vede k tomu, nezapomenout na ni, nestačí se připravovat v její hodině. Co je na přístupu Rossově neupřímného? Zřejmě malý důraz na Kristův zlomový čin. Ale: pro mě je Kristův čin zlomový, protože jsem křesťan, ale jiná kultura má řešení jiné. A společným znakem všech kultur je ukázat smrt jako překonatelnou, přes její zdání nepřekonatelnosti. Kde tu je počínání nefér? Argumentace Albrechta (autor Luthera) je, podle mého názoru, nedostatečná a povrchně tendenční.

Křesťanství – věčný, posmrtný, oslavený život

17. V křesťanství existuje mnoho pojetí, interpretací. Všechny vycházejí více či méně z Bible, ale rozdílně interpretují. Od masivních představ posmrtného života v lidovém katolicismu (nebe, peklo, ráj), přes jeho dogmatické cizelování scholastikou až po značně rozostřené, neurčité představy současného evangelíka.
18. Luther se ve svých spisech důsledně zdržuje jakýchkoli představ o stavu zesnulých, drží však „těla z mrtvých vzkříšení“ zřejmě i v prvoplánové podobě. Důležitý je „vzor“ Kristův. Ten však pro nás - z fyzického, „technologického“ hlediska - zůstává velmi rozostřený, pravděpodobně vědomě a záměrně.
19. Katolická preface při mši za zemřelé: „Život těch, kdo v Tebe věří, nezaniká, ale ve smrti se naplňuje, a když se rozpadne naše pozemské obydlí, dostaneme u Tebe život věčný.“

Není to hlavní těžiště tohoto přemýšlení, ale patří k němu: co myslím, bude nějaké „potom“? Jestliže ano, dá se nějak přiblížit, vymežit či popsat? Nakolik a jak?

¹³ Fatalismus (z latinského fatum osud) je víra v předurčenost jevů a nemožnost je ovlivňovat. (Wikipedie)

Dormitoria

20. Spíš jako kuriozitu lze připomenout, že někteří v USA bojují o to, aby se těla nepohřbívala ani nespalovala, nýbrž hibernovala do doby, než věda naleznе léky na všechny nemoci, event. nesmrtelnost (podle Küng, s. 174)

- ♣ Bible říká, že záhrobí je blbost, že mrtví, dokud nepřijde apokalypsa (myslím to, co je ve Zjevení Janovu), jsou fakt mrtví. Takže záhrobí je lidská fantazie?
- ♣ Je fakt po smrti nebe či peklo? Nebo to je absolutní tma? Třeba ateista se těší na absolutní tmu a místo toho přijde do nebe. Není to nefér?

- ♣ Věříme opravdu v Boží království, které nás čeká po smrti? Proč se tedy smrti bojíme a vyhýbáme? Proč se do ní sami nevrhneme? Protože to „není správné“? Proč není správné spáchat sebevraždu, věříme-li že po smrti se budeme mít líp? Máme opravdu bránit lidem, aby ukončili svůj život, nedovedou-li jej naplnit a mít z něj radost a ani nám se nedaří jim v tom pomoci?

XI. V BLÍZKOSTI UMÍRAJÍCÍHO

1. Praktickou stránku vynecháme, není náš nynější úkol, jen stručně: názvy odstavců (Brabec, s. 65 - 68) naznačují důležitá základní pravidla péče o ty, kteří umírají:
 - a) Kdo chce pečovat o umírající, musí zaujmout postoj sám k sobě. (*Kdo jsem, proč to dělám, z jakých motivů, co si od toho slibuji, co z toho mám...*)
 - b) Péče o umírající vyžaduje postoj k vlastní smrti. (*O tom je celé naše téma.*)
 - c) Kdo pečuje o umírající, musí umět být opravdový. (*Nejen profesionální péče, ale osobní, individuální, empatický vhléd, přístup.*)
 - d) Kdo chce pomáhat umírajícímu, musí umět být pravdivý. (*Pravda na nemocničním lůžku, vyřešená otázka „zda“ - říci pravdu či ne, a citlivé řešení otázky „jak“.*)
 - e) Kdo chce pečovat o umírající, musí být připraven přijmout toho druhého takového, jaký je, a zřít se jakéhokoliv hodnocení. (*Laskavost, trpělivost, odpuštění.*)
2. „Návštěva někoho, kdo je nemocný či umírá, a zejména někoho milovaného nám poskytuje příležitost prohlubovat své zážitky soucitu a lásky. Zpočátku třeba nebudeme vědět, co v takové situaci dělat. Ale už když si přiznáme tuto nevědomost, staneme na prahu větší lásky. (...) Navážeme kontakt s jejím (*umírající osoby*) bytím a začneme je prožívat. Vcítíme se přirozeně do ní a najdeme ten správný tón. Můžeme ji držet za ruku, nebo třeba ne. Jindy se jí můžeme zeptat, jak se cítí, a jindy neříct nic. (...) Nejlepší je neradit. Každá osoba má svůj způsob stonání a umírání. Než začneme jednat nebo mluvit, je nejlepší naslouchat, cítit, vidět, prostě věnovat pozornost.“ (Maitland, s. 164)
3. „U lože umírajícího lze vyřešit dlouhodobé problémy; lze zahojit staré rány a zázračně napravit otřesené vztahy. Pacient chápe, že čas je vzácný a dřívější stereotypy povolují. Milovaní mají ojedinělou příležitost vyrovnat se s hrozící ztrátou a dát do pořádku minulost.“ (Maitland, s. 174) PaKI uvádí příklad ženy, kterou, ještě jako děvčátko, vychovával nevlastní otec. Neměl ji rád a dával jí to léta všemožně najevo. Na smrtelné posteli, s pěnou agónie u úst, se jejich vztah napravil – pokáním, odpuštěním a přijetím odpuštění.
4. Není třeba vždy jednat a mluvit, je dobré jen být nablízku. Drobné věci pohodlí zvládneme, nebo pomůže personál, víc se od nás zpravidla v této praktické oblasti nechce.
5. Co hrozí? Strach především. Pocity viny, bezradnosti (nevím, co dělat), pocity bezmoci (nedá se dělat nic). U členů rodiny žárlivost, rivalita, staré emoce z dětství. Natož pak později, kdy zavládne pragmatismus, otázky dědictví!
6. Ale smutek a bolest k umírání a smrti rozhodně patří. (viz Luther a smrt jeho dcery Magdalény, s. 18 právě jako zkušenosti mnohých.)

Biblické nářky nad mrtvými:

Gn 37: ³²Tu pestře tkanou suknicí pak dali donést otcí se vzkazem: "Tohle jsme našli. Pozorně si to prosím prohlédni: Je to suknice tvého syna, nebo není?" ³³Když si ji prohlédl, zvolal: "Suknice

mého syna! Sežrala ho divá zvěř! Rozsápán, rozsápán je Josef!" ³⁴I roztrhl Jákob svůj šat, přes bedra přehodil zíněné roucho a truchlil pro syna mnoho dní. ³⁵Přišli všichni jeho synové a všechny jeho dcery, aby ho potěšili, ale on se potěšit nedal. Naříkal: "Ve smutku sestoupím za synem do podsvětí." Tak oplakával otec Josefa.

2S 19: ¹Král otřesen vystoupil do přístřešku nad branou a plakal. Šel a naříkal: "Můj synu Abšalóme, můj synu Abšalóme! Kéž bych byl umřel místo tebe, Abšalóme, synu můj, synu můj!" ²Jóabovi bylo oznámeno: "Hle, král pro Abšalóma pláče a truchlí." ³Tak se toho dne proměnilo vysvobození ve smutek všeho lidu, neboť lid slyšel toho dne slova: "Král se trápí pro svého syna." ⁴A lid se toho dne kradl do města, jako se vkrádá lid, který se stydí, že utekl z bitvy. ⁵Král si zavinul tvář a velmi hlasitě křičel: "Můj synu Abšalóme, Abšalóme, synu můj, synu můj!"

J 11: ³²Jakmile Marie přišla tam, kde byl Ježíš, a spatřila ho, padla mu k nohám a řekla: "Pane, kdybys byl zde, nebyl by můj bratr umřel." ³³Když Ježíš viděl, jak pláče a jak pláčou i Židé, kteří přišli s ní, v Duchu se rozhorlil a vzrušen ³⁴řekl: "Kam jste ho položili?" Řekli mu: "Pane, pojď se podívat!" ³⁵Ježíšovi vstoupily do očí slzy. ³⁶Židé říkali: "Hle, jak jej miloval!" ³⁷Někteří z nich však řekli: "Když otevřel oči slepému, nemohl způsobit, aby tento člověk neumřel?"

♣ Jak vést rozhovor s velmi blízkým člověkem, jemuž někdo pomalu umírá? (Otec nejbližší přítelkyně.) Jak vést rozhovor, když já jsem věřící a umírající nikoli?

♣ Jak připravit na smrt a odchod ze světa člověka, který je silně připoután k životu prostřed-

nictvím materiálních statků a věří, že smrt je konec?

♣ Jak naložit s vědomím blízké smrti blízkého? Trávít s ním více času? Chovat se k němu jinak? Jak pomoci pozůstalým?

XII. PŘÍPRAVA NA SMRT

1. Příprava se odehrává uvnitř člověka i navenek.

Příprava uvnitř

2. Probíhá (měla by) vlastně celý život (proto máme toto téma). Zahrnuje dvě, případně tři oblasti. Je to počítání se skutečností smrti jako s realitou, která se může kdykoli dotknout:

➤ **mých blízkých** a jednou se jich dotkne zcela jistě,

➤ **mě samotného** a jednou se mě dotkne zcela jistě. „Jednou“ pak znamená „kdykoli“, přítomnou chvílí počínaje.

3. Smrt se člověku zdá téměř vždy předčasná. Jenže co je předčasné a co je „akorát“? Před průměrem, po něm? Průměr je přece vždy počítán z intervalu včetně krajností! Není nám vlastně líto jen rozdílu mezi naší představou (ta bývá ideální) a skutečností? Není zdrojem našeho smutku mimo jiné také to, že smrt přišla jindy, než jsme chtěli, přičemž jsme nechtěli nikdy? Tedy vlastně toužíme po nesmrtnosti?

4. „Člověk opravdu moudrý je vzdálen hořkého zármutku, protože zármutek je planý, protože je zbytečný, protože nevzniká z přirozenosti, ale z úsudku a z představy.“ (Cicero, in Nechutová Jana, Úděl a útěcha, Eman 1995, s. 11)

5. Čeho lituje člověk při své vlastní smrti? Svých nenaplněných plánů?

Jk 4, ¹³A nyní vy, kteří říkáte: "Dnes nebo zítra půjdeme do toho a toho města, zůstaneme tam rok, budeme obchodovat a vydělávat" - ¹⁴vy přece nevíte, co bude zítra! Co je váš život? Jste jako pára, která se na okamžik ukáže a potom zmizí! ¹⁵Raději byste měli říkat: "Bude-li Pán chtít, budeme naživu a uděláme to neb ono."

6. Jakou platnost, jakou definitivitu má naše plánování? Čti knihu Kazatel!

Kaz 12: ¹Pamatuj na svého Stvořitele ve dnech svého jinošství, než nastanou zlé dny a než se dostaví léta, o kterých řekneš: "Nemám v nich zalíbení"; ²než se zatmí slunce a světlo, měsíc, hvězdy, a vrátí se po dešti mraky. ³V ten den se začnou třást strážcové domu a mužové zdatní se zkříví a mlečky nechají práce a bude jich málo, a ty, kdo hledí z oken, obestře temnota, ⁴a zavrou se dveře do ulice a ztiší se hlas mlýnku a vstávat se bude za šveholu ptactva a všechny zpěvy budou znít

přidušeně. ⁵A člověk se bude bát výšek a úrazů na cestě; a rozkvete mandloň a těžce se povleče kobyłka a kapara ztratí účinnost. Člověk se vydá do svého věčného domu a ulicí budou obcházet ti, kdo nařikají nad mrtvými. ⁶Pamatuj na svého Stvořitele, než se přetrhne stříbrný provaz a rozbi-
je se mísa zlatá a džbán se roztříští nad zřídlem a kolo u studny se zláme. ⁷A prach se vrátí do ze-
mě, kde byl, a duch se vrátí k Bohu, který jej dal.

Kaz 9: ⁷ Jdi, jez svůj chléb s radostí a popíjej své víno s dobrou myslí, neboť Bůh již dávno našel za-
líbení ve tvém díle. ⁸Tvé šaty ať jsou v každé době bílé a tvá hlava ať nepostrádá vonný olej. ⁹Užívej
života se ženou, kterou sis zamiloval, po všechny dny svého pomíjivého života. To ti je pod slun-
cem dáno po všechny dny tvé pomíjivosti, to je tvůj podíl v životě při tvém klopotném pachtění pod
sluncem. ¹⁰Všechno, co máš vykonat, konej podle svých sil, neboť není díla ani myšlenky ani po-
znání ani moudrosti v říši mrtvých, kam odejdeš.

7. Smrt je realita nad jiné jistá. Může opravdu přijít kdykoli do mé blízkosti ať již v podobě smrti blízké-
ho člověka nebo moje vlastní. Stačí toto vědět, ale vzít doopravdy, vážně. Pak se člověk může lek-
nout, může prožít velkou bolest, může se leccos změnit k nepoznání uvnitř něho nebo navenek, ale
život jde dál. („Včera byl vítěz, dneska závod vzdává, a tráva voní klidně dál...“, písnička Hany a Pet-
ra Ulrychových byla jednomu manželskému páru velkou útěchou, refrémem potěšení i naděje, když
se loučili s vlastním dítětem.) Jsme pomíjiví, nemáme zaručenou dlouhověkost ani „průměrnově-
kost“, nemáme zaručenou blízkost svých blízkých, dokud je budeme mít rádi nebo dokud je bude-
me potřebovat.

Včera byl vítěz dneska závod vzdává
a tráva voní klidně dál
když s léty zmizí všechn lesk a sláva
tak tráva voní klidně dál

Projdi se trávou polední
slyšíš jak šumí
příběhy slávy odkvetlé
vyprávět umí
to není málo podívej
jak vybělí blůzku režnou
a nezradí chvíli něžnou
jak zvedá i tíhu sněžnou
podívej

a tráva voní klidně dál
znám cesty bez vavřínů stejně vábné
kde tráva voní klidně dál

Neboj se chvíle návratu
tam kde tě znají
jen tak bez pozlátek
kde slova ryzích dukátů
v srdci ti hrají
tak vejdi do mých vrátek dál
zkus vybělit blůzku režnou
a nezradit chvíli něžnou
a v zápase s tíhou sněžnou
nevzdávej

Zbývá ti druhý dech když první slábne

8. Život jde dál - i v případě naše vlastní smrti. Jednak zůstane mnohé nezměněno, má smrt bude pro
drtivou většinu světa žádným nebo nepatrným důvodem ke změně. Co jsi? Prášek! Je důležitější ce-
lý svět, život, stvoření, příroda, množství lidských výtvorů, veškeré umění, věda, nebo ty jediný? Dů-
ležitější je celý svět se vším, to snad uznáš! A vidíš, právě ten celý svět tu zůstane, jen ty tu nebu-
deš! Zůstanou skladby J. S. Bacha a celý svět je bude moci poslouchat; jen ty ne. Zůstane tu (snad)
množství lesů, hor, řek, luk, fauny i flóry i moře, a celý svět se bude moci jimi kochat, jen ty ne! A
co? Nebud' tak sebestředný!
9. Navíc: ani tvůj život smrtí nekončí, jsem přesvědčen. Končí „tento způsob života“, v této tělesné
podobě a schránce, v těchto přírodních i historických souvislostech, za pomoci oněch pěti či šesti
smyslů. Ale znamená to, že končí všechno, co se tebe týče? Křesťané mluví o vzkříšení, katolíci pří-
mo o nesmrtelnosti duše, buddhisté o kosmické mysli, kosmickém vědomí, s nímž splyne mysl na-
še.

Jaký to vše má základ? Je za tím nějaká zkušenost? Nebo jen projekce lidských přání?

10. Ve smrti blízkých člověk zpravidla lituje především sám sebe. Svě vzpomínky i plány, výčitky i výčitky
svědomí, očekávání, poznání, že už se nic nezmění, nic nelze změnit, napravit, zužitkovat, rozvinout.
Lituje mezery, prázdného místa, které vzniklo jemu, pozůstalému. Lituje také toho, co sám zemřelý
nemohl uskutečnit, jeho nenaplněných plánů? Proč? Copak někdo ví, jak by dopadly?
11. Druhá ze „Čtyř vznešených pravd“ buddhismu říká, že veškerá strast života pochází z naší mysli,
poněvadž vytváří touhy, na nichž lpíme, které se neshodují se skutečností. Chceme být zdraví, boha-

tí, úspěšní, šťastní, chceme něco mít, nějak vypadat, své štěstí konstruujeme z věcí okolo sebe, které neovlivníme nebo jen zčásti. Štěstí je ale nikoli mimo nás, ve vnějších okolnostech, nýbrž v nás. Není důležité, co prožíváme, nýbrž jak to prožíváme, pociťujeme, vnímáme. Pak naše touhy, smrtí „zmařené“, nejsou podstatné a nemusí být zdrojem bolesti, smutku či strachu z vlastní smrti.

12. Co je v životě podstatné? Kniha Kazatel končí: „Boha se boj a jeho přikázání ostříhej.“

Kaz 12, ⁸Pomíjivost, samá pomíjivost, řekl Kazatel, všechno pomíjí. ⁹Zbývá jen dodat, že Kazatel byl moudrý, lid stále poznání vyučoval; přemýšlel a bádá a složil přísloví mnohá. ¹⁰Kazatel se snažil najít výstižná slova; tak bylo zapsáno, co je pravé, slova pravdy. ¹¹Slova moudrých jsou jako bodce, jako vbité hřeby jsou slova sběratelů, pastýřem jediným proslovená. ¹²Nadto pak zbývá, synu můj, říci: Přijmi poučení! Spisování mnoha knih nebere konce a mnohé hloubání unaví tělo. ¹³Závěr všeho, co jsi slyšel: Boha se boj a jeho přikázání zachovávej; na tom u člověka všechno závisí. ¹⁴Veškeré dílo Bůh postaví před soud, i vše, co je utajeno, ať dobré či zlé.

13. To je asi největší tajemství života a nejhlubší moudrost, která celý život čeká na naše porozumění. Obraz řeky života a našeho hledání jako proudnice, jako siločar magnetického pole a našeho hledání, jak být „natočen“ a kam směřovat, kam se posunovat. Může toto vše smrt zhatit?

Příprava navenek

14. Příprava „v polední chvíli“ (může to být poslední 2 roky i poslední hodina) by měla obsahovat „vyrovnaní“: odpuštění všem, kdo mně ublížili, pokud lze, dožádání odpuštění ode všech, jimž jsem ublížil já, přijetí Božího odpuštění (příklad muže, který ve chvíli, kdy měl za to, že ve svých 89 letech zemře, prožil několik dní a nocí v zápase s přijetím Boží milosti, ač celý život opravdový křesťan).

15. Luther zmiňuje i vypořádání fyzických věcí, aby po smrti nevznikaly spory a hádky.

16. Luther postavil proti tehdejšímu „standardům“ novou podobu umírání (podrobně zachycenou přáteli): proti obřadům: citování krátkých textů z Bible a krátké modlitby. Rodina pomáhá s péčí (utírání potu, osvěžování, pití, zahřívání). V jednu chvíli se ptá Jonas (syn?): „Ctihodný otče, jsi připraven zemřít, pevný v Kristu i učení, které jsi hlásal?“ Odpovědí je mu zřetelné Lutherovo „Jah“. (Albrecht, s. 74)

17. Rovněž je důležité čelit připoutanosti k našemu fyzickému tělu. Ve chvíli smrti může být naše tělo smýkáno supy, ale bude nám to jedno. Proč tedy jsme teď tak připoutáni k tomuto tělu? Vypůjčíme-li si něco od velmi mocné osoby, nezapomínejme, že dříve nebo později to budeme muset vrátit. Naše současné tělo je něco, co jsme si vypůjčili. Jakkoli se je snažíme střežit, dříve či později je budeme muset opustit. Jaký je užitek z tak velké připoutanosti k fyzickému tělu a z vynakládání tak značného úsilí pro něj? Dříve či později je opustíme a zatím vyvolává tolik zbytečného chování, že se stává zdrojem mnoha obtíží. (...) Cítíme, že se o něj musíme starat. Potřebujeme oblečení a potravu. Nejen tak nějaké oblečení, ale to nejkrásnější. Samozřejmě, že existuje důvod, abychom se chránili před chladem a horkem, ale proč bychom měli utrácet tolik peněz a používat tak drahé látky jen k tomu, abychom zakryli své tělo? Kromě toho, bohatší lidé si myslí, že potřebují ozdoby. Jiní si propichují nosy a tam si rovněž dávají kroužky. (tamtéž, s. 122n)

18. Dvaadevadesátiletý evangelík (člen našeho sboru) při návštěvě faráře v pečovatelském domově na otázku: „Tak, jak je?“ odpověděl: „Víte, tělo vadne a chřadne, ale duch stoupá vzhůru.“

♣ Máme větší strach ze smrti ostatních nebo vlastní? Kolikrát se octnu v situaci, že se s někým chytnu, jindy někoho ztratíme, třeba partnera, rozejdeme se každý jinam, ale máme pocit, že to není správně, říkáme si, že s něčím musíme udělat, ale neuděláme to, myslíme si, že čas to vyřeší... Co když už nebudeme mít šanci něco s tím udělat? Pak toho budeme litovat...

♣ Má cenu v případě, že člověk vycítí blízkost smrti, s ní „bojovat“? (Třeba v případě, že vím, že světu měl a mohl ještě posloužit.)

♣ Má člověk k smrti směřovat nebo s ní bojovat? Jsou možné obě cesty? Je možné je spojit?

♣ Jak se vyrovnám se smrtí svých blízkých?

♣ Jak se má člověk připravit na svou vlastní smrt? Jde to nějak?

♣ Jak se nebát, že ztratím toho, s nímž se chystám prožít celý život?

♣ Jak se zbavit někdy až ochromujícího strachu o své blízké

♣ Má cenu být smutný kvůli mrtvým? Jsou přece u Boha, a jestli trpěli, nahradí jim to, je přece spravedlivý! (Nevím, jestli to není jen moje le-

nost nebo skutečnost, že smrt mě sice často bo-
lela, ale nikdy nezaskočila, takže ji беру prostě
jednoduše: „je to v rukou Božích.“)

XIII. FÁZE VYROVNÁVÁNÍ SE SE SMRTÍ

podle Rossové, cit. Brabec, s. 70nn

- a) odmítnutí „já ne, to není pravda!“
- b) hněv „proč já“, jak může být Bůh tak nespravedlivý? Vždyť já jsem udělal... (Milena a pán v tramvaji: „To už? Snad jsem nic tak zlého neudělal!“ „Myslíte?“)
- c) smlouvání „možná přece já ne, ještě ne, když...“ léčba, léčitelé, alternativy, dary, oběti sliby
- d) deprese, zoufalství „co bude se mnou, s ostatními“
- e) přitakání „musí-li to být, jsem toho schopen“

XIV. POHŘBY - ANO ČI NE, JAK VYPADAJÍ A JAK MAJÍ VYPADAT

1. Zvláštní „nevážnost“ pohřbu (či samé smrti?) v L 9,60:

„Nech mrtvé, ať pochovávají své mrtvé, ale ty jdi a zvěstuj všude království Boží.“

2. Židé pohřbívají do země, Indie své mrtvé spaluje, někde budují sarkofágy, jinde zemřelým vkládají do hrobu věci pro život „tam“ (někde v Indii včetně manželek, služebnictva, dodnes vkládají někteří Romové do hrobu peníze, potraviny i kuřivo!). Katolíci pohřbívají pouze do země ještě v 50. letech 20 stol., protože odmítali kremaci. Po 1. světové válce začala výstavba krematorií, vznikl i pochybný „Spolek přátel žehu“¹⁴, podle mých zkušeností levicový, ideologicky protikatolický, existující dodnes, v totalitě podporovaný komunisty. Hojně na něj slyšela Čs. církev, pravidelně budující ve svých sborových domech kolumbária, „hřbitovy pod střechem“, prostory se skříňkami, podobnými králičím kotečům, namísto hrobů¹⁵. (Podivnou praxi následovaly i některé sbory ČCE.)
3. Pohřebnictví bylo zničeno komunisty. Nelze se divit, že za stávající úrovně přemýšlení současného člověka o smrti, pohřbu a dalších souvislostech je o pohřební obřad ve stávající podobě stále menší a menší zájem. Navíc za ty peníze!
4. Současný stav? Řeč: pět minut mluvení o zásluhách mrtvého. (Všichni nebožtíci, které jsem pohřbíval, 1) měli rádi lidi, 2) přírodu a 3) byli pracovití. Samotáři, bručouni a lenoši jsou patrně nesmrtelní.) O mrtvých většinou hovoří řečník, který zemřelého nikdy neviděl a dověděl se několik informací deset minut před obřadem. A teď pozůstalé, děti, sourozence nebo rodiče, kteří se zemřelým žili celá desetiletí, informuje, že tatínek pracoval v lékárně, byl usměvavý a měl rád lidi. Navíc řečníkem bývá zpravidla důchodce, bývalý pekař, kreslič nebo účetní; má připravených tři až pět povšechných řečí, do nichž doplní „proměnné“: jméno, pohlaví, věk, základní vlastnosti. Pak může nastat problém s p. Babičkou (viz příhoda far. L. Balcara z padesátých let).
5. *Hudba* při pohřbech: několik desítek obnošených smutečních skladeb, dnes čím dál víc popových (Tučný, Spálený, Urbánková, Bocelli). Z nepochopitelných důvodů je zvykem pouštět tři až čtyři kousky, ale poněvadž času je málo, všechny se v polovině ustříhnou. Kromě toho existuje kdovídkud pocházející představa, že na pohřbech musí být hudba potichu, takže repro 10 x 15 cm ševelí Ódu na radost, hranou fortissimo stočlenným orchestrem, k tomu šeptá naplno rozeznělý smíšený

¹⁴ Společnost přátel žehu je české občanské sdružení. Původně se jednalo o takzvanou *Společnost pro spalování mrtvol*, ta vznikla na českém území v roce 1899. Mezi první propagátory spolku patřili například Jan Neruda, Vojtěch Náprstek a Božena Němcová. V roce 1909 je ustaven nový spolek s názvem *Krematorium*, ten provozuje svou činnost dodnes pod jménem *Společnost přátel žehu*. Společnost se zasadila o uzákonění žehu v Československu a postarala se o vznik prvních třinácti krematorií na jeho území. (Wikipedie)

¹⁵ Kolumbárium, z lat. „columbarium“, dosl. „holubník“.

sbor. Jako z tranzistoráku bez basů, výšek i bez dozvuku šustí plno varhany s hromovým basem v pedálu v Toccatě a fuze d-moll. Někteří obřadníci dokonce „vyrovnávají“: tišší místa zesilují a hlasitější ztišují... Oč lepší je venkovská kutálka, hrající v chladném počasí zpola falešně, ale naplno!

6. *Květiny*, které dříve měly zcela praktický smysl (v úmrtním domě bránily zápachu a částečně přikrývaly zemřelého v otevřené rakvi) dnes dostaly podobu ohromných věnců s pestrými chryzantémami z polyetylénu (levnější) nebo pravými; leží kdesi pod rakví a mají jediný význam: stuhy, pečlivě textem obrácené do „publika“ informují, kdo „dal“ a kolik a kdo ne. (Když jsem rodiče varoval, že kdybych umřel, nechci žádný věnec, řekli mně: „P., co by řekli lidi? K tomu nikdo nenajde odvalu!“) Každý, kdo donese květinu, nechá ji na schodech pod rakví. Pohřebiště čerstvých, před půlhodinou koupených květin pak obřadník shrne na skládku vzadu, odkud je v lepších případech nosí zaměstnanci domů nebo katolíci do „svého“ kostela (to mně řekli sami), v horších odvezou na smeták, protože do pece nesmí, nebo zpátky do krámu (to jsem jen slyšel). Jen v případě následného pohřbu do země se potom květiny hodí na rakev do hrobu, věnce se položí navrch.
7. Obřadníci provozují kultické klanění bez jakéhokoli významu. Komu a proč se prkenně, evidentně bezobsažně klaní do pasu? (Ve strašnickém krematoriu byl věčně podnapilý obřadník, který při klanění musel jednou nohou nakročit dopředu, aby nepřepadl.)
8. A rakev zajíždí, event. se stahuje opona. Proč se stahování ještě naposledy zastaví na poslední škvírku výhledu na rakev? Ještě poslední pohled, kuk, poslední sbohem, ještě pár slz vymáčknout? A farář či řečník po stažení opony zůstanou za ní, spolu s rakví, jako správní účinkující, na potvrzení, že to bylo jen divadlo, že oni, řečníci i faráři i jejich řeči nepatří do skutečného světa, mezi živé, nýbrž na onen svět, zatímco pozůstalí, honem utečte, zapomeňte a vraťte se do normálu, než vás „smrt zase jednou zaskočí“.
9. Jak pohřeb nemá vypadat a jak to prožíval jistý holandský buddhista - viz Maitland, s. 235 - 237.
10. Z toho vyplývá, jak by pohřeb vypadat měl. Vše ať má smysl. Jediná kytice (bílých květů) na rakvi odlehčuje váhu té bedny. Rakev nechť je hnědá, proč by měla být černá? Hudba ať hraje skladby, které něco říkají pozůstalým nebo ty, které měl rád zemřelý; ne ovšem proto, aby si naposledy poslechl (i tak to pozůstalí často chápou!), nýbrž protože zemřelého pozůstalým připomenou. Slovo ať je víc o naději vzkříšení, o pomíjivosti všeho, tedy především o pomíjivosti smrti, podle náboženství zemřelého i pozůstalých. Ať je oslovována rodina, hosté a Bůh, nikoli nebožtík! Ať se nikdo neklaní, není čemu ani komu, pokud jsme se mrtvému neklaněli zaživa (prezident, král), nezavádějme to nyní! Nebo snad se klaníme „paní smrti“, o níž snad víme, že žádnou paní není? Ať hlavním smyslem je naděje, „odžití“ pro pozůstalé, uzavření této etapy. Ohromně pomáhá, když je pohřeb „do země“ - tam vidíte, jak rozumět, jak celou věc vnímat. Ať pohřeb třeba začíná bolestně i tragicky, končí však pokud možno klidně, nadějně, možná i vesele (Finlandia). Černošští muzikanti za otroctví neměli moc příležitostí si spolu zahrát, na pohřbech však ano, proto když šli z pohřbu, sundali z bubnu černý flór, šli jinudy a hráli swing a dixieland. Smutek na pohřeb určitě patří (viz bibl. texty, uvedené v odst. XI.6), bylo by velkou chybou ho potlačovat, ale netřeba ho uměle zesilovat vnějšími prostředky, je ho i tak dost.

Jaký smyslu pro tebe měl pohřeb, který jsi zažil, kromě společenské konvence?

♣ Může duši nějak uškodit pohřeb žehem hned po smrti? V některých kulturách se traduje, že duše opouští tělo ještě několik dní po viditelné smrti.

♣ Pohřbívat do země nebo žehem?

XV. MEZNÍ SMRT

Sebevražda

1. Moody dokládá: ti, kteří „se vrátili“, aniž by se pokusili o suicidium, přesto, že se vrátit nechtěli, vědí, že by si nikdy nechtěli život dobrovolně ukrátit. Berou život jako úkol, jehož se nebojí; a „druhou“ smrt jako očekávání, jehož se nebojí už vůbec. Ti, kteří se „vrátili“ z pokusu o suicidium, poznali bezpečně, že jejich problém se pokusem o zabití sebe nevyřešil. (podle Brabec, s. 100) (*Nevím přesně, jak na to přišli, konec života je konec starostí, nebo se nějak přenášejí do „bytí po“?*)

Vzal si někdo z tvých blízkých, přátel, dobrovolně život?

Jsou všechna zabití sebe vraždou?

2. Ve filmu „Leaving Las Vegas“ (Opustit Las Vegas) slyší hlavní hrdina, alkoholik Ben od své milenky, prostitutky Sery: „Chlastat, to je vlastně určitý způsob sebevraždy.“ A Ben (Nicolas Cage) odpovídá: „Jo, a naopak, sebevražda je určitým způsobem pití.“ Závislost na něčem v životě a současně neschopnost svůj život řešit...

Euthanasie

3. „Dobrá smrt“, jedna z prvních novověkých zmínek je u Thomase Moora (kancléř Jindřicha VIII., popravený za neústupné katolictví, později svatořečený) v jeho „Utopia“.
4. Euthanasie je aktivní (úmysl ukončit život je nesporný), pasivní (podávání tišících léků). Jiné dělení: „čistá“ – jestliže naděje na uzdravení není možná, o ní rozhodují druzí. V užším smyslu, je-li smrt nejistá, pak je na přání pacienta podán smrtící prostředek. Dále euthanasie, kdy se nemocní či poškození, jejichž vůle je narušená, odstraňují (nacismus). Jiná verze je „asistovaná sebevražda“ (Jack Kevorkian), ještě jiná je zákaz resuscitace na předchozí potvrzené přání pacienta (u nás snad přípustná, Holandský katechismus z r. 1968 ji připouští). (částečně podle Brabec, s. 101n). Báseň G. Hentschela „Pro každý případ“ (cit. K. Blumenthal-Barby, také Brabec, s. 102n) toto odmítnutí resuscitace vyprošuje:

*Až jednou dojdu ku konci svých dnů,
mne nechte a netočte se tolik okolo,
vždyť jednou i hrnec rozpadne se v stěp
i mlýnské kolo jednou umlkne.*

*A nevláčejte mne od lékaře k lékaři,
ušetřete trýznivé hledání sobě i mně;
každý jednou přestane putovat
a starý člověk rád usedne na zápraží,*

*o to se starejte, aby se trýzeň umírání
na spánek změnila a ne na lékařské jeviště,
stará loď hledá přec klid v přístavu,
nemocné zvíře uléhá ve vsí tichosti.*

5. Křesťanské, zvláště katolické odmítání euthanasie je částečně způsobeno traumatem nacistické likvidace 70.000 nemocných, i tomu říkali „euthanasie“.
6. Jack Kevorkian, „Doctor Death“, souzený v USA za množství provedených euthanasií, vidí velmi věcně bolest umírajícího, především ji a možná pouze onu. Chce ji zmírnit, příběhy, o nichž vypráví, jsou velmi dojemné (viz Brovinsová). Lékaři však dnes tvrdí, že člověk dnes fyzicky trpět nemusí, bolest lze dnes bez výjimky tišit. Má-li pacient bolesti, je špatně medikován. (Osobní svědectví, nepotvrzené.) Pak pro euthanasii mluví pouze snaha pomoci pacientovi od bolesti psychické, sociální, od utrpení jeho okolí, což podle celého tohoto přemýšlení lze jinak, lépe poctivěji, aniž bychom současně brali umírajícímu i jeho okolí možnost tuto příležitost nepropást.

Potrat

- ♣ Kdy je život životem, aneb potrat jako zabití života vždy?
- ♣ Proč se někdo na smrt těší?
- ♣ Lidé v různých kulturách chápou smrt jinak. V některých kulturách muslimských kulturách je život pro lidi tak nesnesitelný, že se na smrt těší, dokonce ji vyhledávají celí „natěšení“. Můžou z ní mít radost? Dosáhli svého cíle! Ale

co jejich rodina, přátelé, které „v tom“ nechají?

- ♣ Co člověka přivede k sebevraždě?
- ♣ Je sebevražda někdy přijatelné řešení?
- ♣ Pojmu „sebevražda“ se užívá často. Je to vždy na místě? Je to vždy vražda?
- ♣ Náš pohled na eutanazii.

Oběť

7. (Maxmilián Maria Kolbe)

XVI. PROZATÍMNÍ ZÁVĚRY

Job 19, 25: ²⁵Já vím, že můj Vykupitel je živ a jako poslední se postaví nad prachem.

Ž 31,6: Svého ducha kladu do tvých rukou, vykoupils mě, Hospodine, Bože věrný.

Ž 116,15; ¹⁵Velkou cenu má v Hospodinových očích oddanost jeho věrných až k smrti.

Ř 6: ³Nevíte snad, že všichni, kteří jsme pokřtěni v Krista Ježíše, byli jsme pokřtěni v jeho smrt? ⁴Byli jsme tedy křtem spolu s ním pohřbeni ve smrt, abychom - jako Kristus byl vzkříšen z mrtvých slavnou mocí svého Otce - i my vstoupili na cestu nového života. ⁵Jestliže jsme s ním sjednoceni, protože máme účast na jeho smrti, jistě budeme mít účast i na jeho zmrtvýchvstání. ⁶Víme přece, že starý člověk v nás byl spolu s ním ukřižován, aby tělo ovládané hříchem bylo zbaveno moci a my už hříchu neotročili. ⁷Vždyť ten, kdo zemřel, je vysvobozen z moci hříchu. ⁸Jestliže jsme spolu s Kristem zemřeli, věříme, že spolu s ním budeme také žít. ⁹Vždyť víme, že Kristus, když byl vzkříšen z mrtvých, už neumírá, smrt nad ním už nepanuje. ¹⁰Když zemřel, zemřel hříchu jednou provždy, když nyní žije, žije Bohu. ¹¹Tak i vy počítejte s tím, že jste mrtvi hříchu, ale živi Bohu v Kristu Ježíši.

Ř 14: ⁷Nikdo z nás nežije sám sobě a nikdo sám sobě neumírá. Žijeme-li, žijeme Pánu, ⁸umíráme-li, umíráme Pánu. Ať žijeme, ať umíráme, patříme Pánu. ⁹Vždyť proto Kristus umřel i ožil, aby se stal Pánem i mrtvých i živých.

2K 5: ¹Víme přece, že bude-li stan našeho pozemského života stržen, čeká nás příbytek od Boha, věčný dům v nebesích, který nebyl zbudován rukama. ²Proto zde sténáme touhou, abychom byli oděni šatem nebeským. ³Vždyť jen když jej oblékneme, nebudeme shledáni nazí. ⁴Pokud jsme totiž v tomto stanu, sténáme pod těžkým břemenem, neboť nechceme, aby z nás bylo svlečeno naše pozemské tělo, nýbrž aby přes ně bylo oblečeno nebeské, aby to, co je smrtelné, bylo pohlceno životem.

„... smrt, to je skok, tygří skok víry přes propast nejistoty a rozkladu,
skok tolikrát opakovaný, až vzpíná se jako most
blankytem nanebevzetí a ratolesti a studánky
v procesích dole táhnou pahorkatinou tesklivou.“

Jan Zahradníček, „Čtyři léta“, Čs. spisovatel, Praha 1969

1. „Touha po trvalém spojení s Bohem vede u mystiků nejen ke ztrátě strachu před smrtí, ale naopak k touze po smrti. To však neznamená, že by ztratili zájem o plnění povinností v rodině, řeholi nebo vůči lidem a práci. Naopak...“ (Brabec s. 53)
2. Josefa Vlčková, roz. Pochopová, matka pěti dětí, která zemřela 25. 2. 1987 ve Šlapanicích u Brna, napsala tuto báseň (cit. Brabec, s. 112):

Vím to, vím, že jednou bude pro mne píseň poslední,
ale vím, že v oné chvíli pro mne též se rozední.
Vím to, vím, že slunce jednou zasvítí mi naposled,
ale vím, že v oné chvíli světlo věčné vzplane hned.

Vím to, vím, že srdce moje ve svém tluku ustane,
ale vím, že v oné chvíli láskou věčnou zaplane.
Vím to, vím, že ústa moje dozpívají píseň svou,
ale vím, že v oné chvíli začnu zpívat píseň Tvou,
píseň Tvou, v níž, Pane Bože, bude věčná radost má...

3. Báseň, shrnující, oč jde v životě i v smrti, napsal Pavel Rejchrt:

S kolika vzdechy a hřbitovy už jdeme
s kolika tvářemi a květy mrtvých jar
s kolika osudy které nedočteme
které se svezly na dno do almar
do pohozených blůz a smeklých čepic -
co zanechali víc i velcí stylisté? -

a nad vším mlčení a věky hvězd i jepic
a nerozvité růže stolisté:

napuklá tajemství jen vůně božích pásem -
zde tesáme a ztělesňujem žal
zde pronášíme zastřeným hlasem
co možná anděl s plesem zazpíval;

ne nelze víc než bít se o nemožné
a děkovat za všechno co jsi moh
a neurychlit zrání ani trýzeň do žně
té poslední; a v předposlední stoh

jen hlídat slámy, nemít podíl v zrní:
tobě jen marnost; laur na jiném čele -
kde jiný zatoužil by po koruně z trní
ty klad' ji pokorně pod kříž Spasitele

**Celý text nemá závěr. Záměrně. Jak bylo řečeno od počátku, text nemíří odněkud někam, nechce něko-
ho o něčem přesvědčit, snad s výjimkou jednoho: že tématu smrti není nutné ani dobré se vyhýbat. Pak
jediným závěrem může být, že to „ještě promyslíme“, vlastně budeme promýšlet celý život.**

XVII. OTÁZKY, KTERÉ SE „NIKAM NEVEŠLY“

- ♣ Dá se smrt lidí vidět v podobném světle jako smrt lidí? Co smrt dalších bytostí?
- ♣ Jak se postavit ke smrti našich zvířat (domácích mazlíčku)?
- ♣ Jak vést rozhovor s člověkem, který hazarduje se svým (a nejen svým) životem (při řízení, na

kole bez helmy, některé adrenalinové sporty apod.)

- ♣ Co s vinou při nechtěném zabití? (Nehody, nedbalost, kdy si člověk říká „kdybych toto udělal nebo tohle nedělal, nestalo by se to.

XVIII. LITERATURA

Z velkého množství vypisuji výhradně texty, které jsem četl v souvislosti s přípravou této inspirační mozaiky, tedy letos. Nezmiňuji vynikající texty, které jsem četl dříve, ani další literaturu uváděnou jako základní k tématu.

1. Albrecht, Michael J., Jsme žebráci, Martin Luther o umírání a smrti, Lutherova společnost 2007, 98 str.
2. Brabec, Ladislav, Křesťanská thanatologie, Gemma 89, 1991
3. Blumenthal-Barby, Kay a kol., Kapitoly z thanatologie, Avicenum 1987
4. Brovinsová, Joan M., Oehmke, T., Vražda nebo milosrdenství? Dr. Smrt, Brána 1996
5. Filipi, P., Hošek P., „Nemoc, zdraví a smrt v pohledu náboženství“, pro potřeby projektu „Nemocniční kaplan“, UK ETF 2007
6. Jeho svatost tibetský dalajláma, Radost ze života a umírání v pokoji, Pragma 1998
7. Kübler-Ross, Elisabeth, O životě po smrti, Arica, Turnov, 1992, první tři kapitoly též in „O smrti a životě po ní“, Akvamarin, 1997
8. Küng, Hans, Věčný život?, Vyšehrad 2006
9. Maitland, Arnaud, Žít bez lítosti, Knižní klub, 2006
10. Mello, A. de, Modlitba žáby I, Cesta 1995
11. Mello, Antony de, Sádhana
12. Nechutová, Jana, Úděl a útěcha, Eman, 1995
13. Sogjal Rinpoče, Tibetská kniha o životě a smrti, Pragma + Knižní klub, Praha 1996
14. Vallés, Carlos G., Antony de Mello, prorok pro naši dobu, Cesta 2002

Pro hory mládeže strašnického evangelického sboru 2009 připravil Pavel Klinecký.